

Naše planine

NAŠE PLANINE

Revija Planinarskog saveza Hrvatske

»*Nostre Montagne*« — Rivista della Federazione Alpina Croata

»*Unsere Berge*« — Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

»*The Mountains*« — Review of the Alpine Association of Croatia

»*Nos Montagnes*« — Revue de la Fédération Alpine Croate

Izdavač: Planinarski savez Hrvatske — Uprava: Zagreb, Gajeva 2a, polukat, telefon 37-316 — Urednik: dr. Željko Poljak, Zagreb, Škrlečeva 25/1 — Redakcioni odbor: prof. dr. Vladimir Blašković, Stjepan Brlečić, Pero Lučić-Roki i dr. Miljenko Rendulić

Izlazi u 6 dvobroja godišnje. Godišnja pretplata za pojedince iznosi 400 Dinara, a za ustanove, društva i poduzeća 1000 Dinara. Cijena pojedinom dvobroju 150 Dinara
Tek. račun 400-73-3-1893

Stamparija »Borba«, Zagreb, Preradovićeva 21

GODINA XI.

STUDENI—PROSINAC 1959.

BROJ 11—12

SADRŽAJ

Vladimir Blasković: Devedeset godina Milana Šenoe	241
Tomislav Jagačić: Moja planinarska lutnja	243
Mario Saleto: »Tour de Yougoslavie II«	250
Vatroslav Mužina: Pokisli izlet na Bijele stijene	263
Željko Magdić: Prvi uspon	265
Dr. Petar Kleut, general JNA: Velebit	267
Prof. Josip Baugut: Odgojna vrijednost planinarenja	270
Dr. Željko Poljak: O problemu Velebita	272
Vlado Redenšek: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj	276
Vijesti iz naše zemlje	279
Vijesti iz inozemstva	282
Zalosna statistika	283
»Vodič na Klek« od dr. Ž. Poljaka, posebni prilog od 32 strane.	

Slika na naslovnoj strani:

Maja Karanfilit (oko 2400 m) u Vezirovoj Bradi (Prokletije)

Foto: dr. Ž. Poljak.

NAŠE PLANINE

GODINA XI.

STUDENI—PROSINAC 1959.

BROJ 11—12

Vladimir Blašković

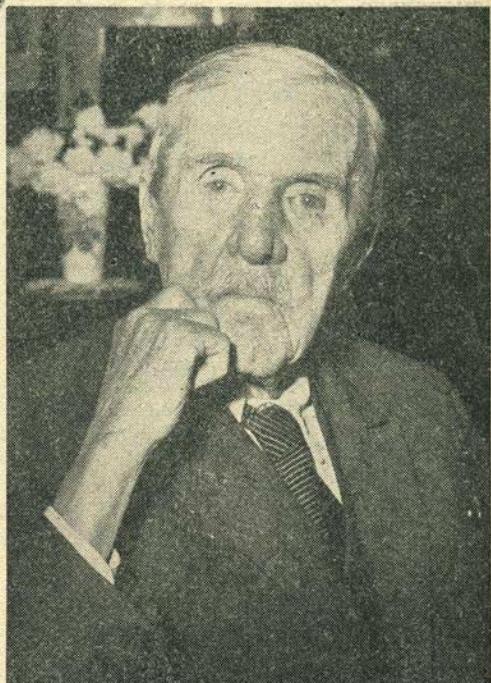
Devedeset godina Milana Šenoe (1869. — 2. VII. — 1959.)

Kakogod okretali životnu kolajnu, polazili problemu trajanja života s bilo koje strane, usprkos općoj relativnosti svega u svijetu i životu, usprkos i gigantiskom napretku znanosti u našem stoljeću, devedeset godina života jednoga čovjeka i u naše vrlo progresivno doba znači i jest vrlo mnogo. A devet životnih decenija čovjeka svestrano obrazovana i mnogostruko produktivna u društveno korisnom i na prednom radu, znači još i više.

Upravo zbog toga smo radosni i utoliko radosniji, što i u našoj sredini još uvijek živo i snažno bije srce takvoga 90-godišnjaka, s kojim se opravdano mogu ponositi i ponose se i naša domovina i naš glavni i njegov rodni grad Zagreb.

MILAN ŠENOA, sveučilišni profesor u miru 2. srpnja je navršio devedesetu i svježa još duha ušao u deseti životni decenij. I teče tako sada već devedesetprva, i počeo već da se runi deseti decenij. A to je zaista već vrlo, vrlo mnogo.

Sin slavnog hrvatskog književnika i zagrebačkog senatora Augusta Šenoe, doktor filozofije i profesor zagrebačkog Sveučilišta, Milan Šenoa i sam je mnogostruki majstor pera. Piše novele i romane, drame i dramolete, vješto slaže putopisne skice i esejičke refleksije, piše mnogo, zanimljivo i sadržajno vrijedno obogaćujući svojim književnim stvaralaštvom i publicističkom marljivošću riznicu hrvatske kulture dragocjenim prilozima trajne vrijednosti.

Milan Šenoa je i nepretenciozan, a opet vrlo solidan naučni radnik. Kad i ne bi napisao ništa više, već samo opsežnu naučnu raspravu »Rijeka Kupa i njezino porjeće« (Rad JAZU, CXXII, str. 124—218, Zagreb, 1895), a publicirao je niz naučnih i stručnih radova, opet bi dao mnogo i dovoljno, da mu njegovi učenici i nasljednici uzmognu iskazati iskreno poštovanje i dužnu zahvalnost.

Geograf po užoj struci, svjetski putnik i odličan poznavalac vlastite domovine, profesor i priatelj prirode, Milan Šenoa nužno je morao biti, a u mlađim je svojim godinama i bio znalački moreplovac i aktivan planinar. Drukčije ni ne može biti: gore i more, dvije duboke brazde na životnom putu prijatelja prirode. Našemu moru, našem Jadranu svakogodišnje je poklanjao punu pregršt svoje najljepše prisnosti. Pune rukoveti svojih radosti svakogodišnje je rasipao i rastresao po našim planinama. Svakogodišnje je rado krstario našim kršem i veroa se njime uzduž i poprijeko. I razdrto ogoljeli krš i ozelenjene glavice zagorsko-prigorskog reljefa i vinorodne plasine moslavčkog eruptiva i šumoviti slavonski pejzaži i planinska bila širom slavenskoga Juga, sve su to postali i ostali dobri znanci i dragi prijatelji Milana Šenoe, kojih se on još i danas vrlo živo sjeća. O njima je i u stručnoj i u popularno-naučnoj i posebno još u planinarskoj štampi ostavio bogatu informativno-instruktivnu dokumentaciju.

Kao primjer i dokaz značajne planinarsko-publicističke aktivnosti Milana Šenoe, evo pregleda njegovih članaka i priloga objavljenih samo u godišnjima »Hrvatskog planinara« u Zagrebu:

Naputak za sabiranje planinarske grade; god. 1898. str. 25. i 26.

Izlet na otok Prvić; god. 1902. str. 89.

Omišaljska špilja na otoku Krku; god. 1903. str. 55.

Planine Gorskog Kotara; god. 1910. str. 140.

Skrad; god. 1914. str. 23.

Pod Sar-planinom; god. 1922. str. 129.

Košljun; god. 1924. str. 8.

August Šenoa kao putnik; god. 1932. str. 100.

Vidokrug; god. 1933. str. 144.

Zeljeznicom od Zagreba do Sušaka; god. 1934. str. 3. i 52.

U Zrinjskoj gori; god. 1937. str. 170.

Sličnih geografsko-stručnih, popularno-naučnih i putopisno-planinarskih članaka, priloga i dokaza intenzivne publicističke aktivnosti razasuto je u raznovrsnim našim časopisima vrlo mnogo.

Povrh svega: Milan Šenoa je čovjek naprednih shvaćanja, čovjek vrlo široke, istinske i duboke kulture, prožet osjećajima pravdoljubivosti, poštjenja i najplemenitijeg čovještva.

Tome i takvome profesoru i doktoru nauka, geografu i planinaru, časnom starini Milanu Šenoi duboko štovanje i uz izraze zahvalnosti najbolje želje za krepko zdravlje i smiren što duži život.

Moja planinarska lutanja

Tema — o kojoj se lakše govori, ali nerado piše. Zar ne? Zahvalnije je pisati o osvajanju vrhova, lijepim pejsažima, prvenstvenim usponima i ostalim uspjelim planinarskim pohodima i podvizima.

Tko da ističe ono, što nije uspjelo? A, priznajte, koliko puta ste u svojoj planinarskoj karijeri lutali? Ja hotimično kažem lutali. Ne mislim ono, kada ste skrenuli s pravca, htjeli prečacem skratiti neku okuku, pa ste se kroz pola sata vratili na polaznu točku, ili kada ste — a to bi značilo zalutali — izgubili pravac i brzo se opet snašli ...

O, kada bi svi planinari bili iskreni! Koliko bi to bilo kilometara!

Eto, tako — mislio sam, da bi bilo dobro ispričati mojim drugovima planinarama neke »ratne doživljaje« i reći im neka se ne varaju, ako misle, da sam ja jedini. Ako baš hoćete, skresat ću vam u brk. Svi ste vi lutali! Ali, nitko možda od vas nije lutao s kolonom od dvije stotine planinara ...

Predimo, dakle, na stvar — tragom nekih mojih planinarskih lutanja.

BIO SAM OSUĐEN NA LINČ

E, kad se toga sjetim ... Dan je bio lijep. Nedjelja! Prije pet godina. Jedan otegnuti zvižduk — i malena lokomotiva povukla je dugačku kompoziciju, sastavljenu od vagona šumske željeznice, rano ujutro iz Kutine na sjever u pravcu Moslavačke gore.

Na otvorenim vagonima smjestilo se oko dvije stotine planinara. Znam točno, gotovo svi viši razredi osmogodišnje škole. Tu je i oko dvadesetak roditelja. Propaganda je bila dobra. Veselju nema kraja. Naš šumski vlak poput

zmije vijuga i na zavojima fićuka. Mnogi od njegove »pósade« danas će prvi put stići na šumovitu Moslavačku goru i do zidina starog Garić-grada. Polažem velike nade u ovaj izlet. Iz redova učenika osmogodišnje škole regrutirat će se sigurno mnogi dobri planinari. Stalo mi je naročito, da budu zadovoljni prisutni roditelji.

Iskricali smo se kod sela Kutinice, a odatle smo se u koloni kroz divnu šumu, koja je na mjestima podsjećala na park, uputili markiranim putem u smjeru vrha Humke (489 m). Tu smo planirali odmor prije polaska do ruševina Garić-grada.

Kao da sada gledam dugačku kolonu mladih ljudi, kako veselo čavrila kroz šumu, rekao bi, da se nalaze na kratkom odmoru poslije školskog sata u obližnjem parku kraj škole, a ne na pravom planinarskom pohodu. Nestrpljivi su pomalo i stalno me pitaju, kad će već jednom ta Humka. Obećao sam im, naime, da će im na vrhu utisnuti u njihove iskaznice štambiljku. Prva planinarska pobjeda.

Na vrhu smo se odmorili, odvažniji su se uspinjali na rasklimanu piramidu s koje su se mogle jasno vidjeti, kao kostur bijele, zidine Garić-grada. Dobro su se isticale od šumskog zelenila. Do našeg krajnjeg cilja, računali smo, moglo bi biti još sat i pol hoda.

Još nismo uspjeli markirati put do Garić-grada, a staza kojom smo trebali poći odmah se, nedaleko piramide, gubila u visokoj travi i paprati.

Bio sam neodlučan, ali nisam uopće pomicao...

— Ja znam. Ovuda se ide. Bio sam ja već na Gariću — uvjeravao me jedan stariji omladinac (ne će mu otkriti ime).

I predao sam se njegovom rukovodstvu. On prvi, ja za njim, a iza mene kolona od dvije stotine... Lako je bilo onih dvadesetak metara gdje paprati nisu bile tako visoke, gdje smo pod nogama mogli osjećati utabanu stazu i slijediti njezin trag. Ali tamo, gdje su paprati narasle i gotovo prerasle one rastom manje od mene otraga u dugačkoj povorci i gdje smo mi odrasli i veći izdizali glave iz bujnih paprati, kako ne bi izgubili vidik — brzo smo izgubili stazu. Zalutali smo!

— Sve mi se čini, da ti nisi bio još nikada ovdje, — podvalio sam svome drugu. Nismo nikome govorili o tome, sve u nadi, da ćemo se nekako izgurati do ruševina grada držeći se pravca, koji smo si odredili na vrhu. U toj nadi nismo ni zaustavili kolonu, koja je usijecala stazu kroz paprat i gustu šumu — što bi bilo najpametnije, nego smo nastavili probijanjem. Mi naprijed, a iza nas ostali.

Šuma odjekuje od »ratničkih povika«. Kada se okrenem, glasovi onih posljednjih, koji nekako lakše idu, jer smo im mi prednji utrli put, izgledaju mi jako daleko i jedva ih čujem.

Predstavite si nas na čelu kolone. Na smjenu se veremo na okolno drveće, tražimo stari grad i određujemo pravac. Više nije važno birati kuda je lakše, a gdje teže. Važan je sada pravac. Pravac!

Oblijeva nas znoj. Malaksamo. Sjećam se, na jednom smo se mjestu morali naglo uspeti i da bi olakšali drugima uspon, zasjekli smo jedno drvo i svinuli ga u pravcu kolone. Ovo drvo olakšalo je uspon kao neki »gelender«.

Ne mogu svoju »vojsku« obilaziti, ali sam siguran, da odrasli članovi pratnje, roditelji već znaju u čemu je stvar. Pa i đacima je jasno, da lutamo. To hodanje u cik caku, pa sad gore, sad dolje... Ali s njima je lako. Mladi su, izdržat će... Nego sudac Š., preletilo mi glavom. Negdje je pri začelju. Ima slabo srce... Mogao bi... Mogla bi ga — kap udariti. Na njega sam mislio

najviše i danas bi mu mogao poručiti, da ne vjerujem u njegovo slabo srce, kada je sve ovo izdržao.

Možda sam se na desetak drva uspeo određujući svojim čelnima pravac.

— Veza... — veza, — stalno se čulo kroz kolonu. Na mnogim je mjestima trebalo skretati, prelaziti kroz kupine i trnje. Mi prvi smo plaćali danak ovome putu.

Konačno — stari grad, s blizu dva sata zakašnjenja. Odmor je zasluzen. Umorna »vojska« zavladala je gradom, razišla se širom i otvorila svoje zalihe hrane.

Ali, odmor će biti kratak. Dva sata kraći. Taman toliko, koliko smo zakasnili.

Sve je bilo planirano. Šumska željezница čekat će nas u 4 sata. Ako ne dodemo — gotovo. Vratit će se, a mi onda moramo pješke 13 kilometara do Kutine.

Na povratku sam, bodreći sve učesnike šalama i raznim doskočicama, mislio jedino na šumsku željeznicu i 4 sata. Stignemo li na vrijeme, odvezemo li se kući, ovo lutanje bit će zaboravljeno... Samo — da stignemo! Što da radim? Pogledao sam na sat. Isključeno! Mi nikako ne možemo stići na vrijeme. Morati će netko požuriti naprijed... Što požuriti? Potrčati, da bi stigao šumsku željeznicu i spriječio odlazak vlaka. Ovu odgovornu dužnost sam preuzeo ja.

Povratak s Garić-grada do Humke neće biti težak, put je bolji i određeniji. Ostavio sam kolonu i požurio naprijed. Moj prijatelj, omladinac, vodio je ostale.

Vrijeme je polako odmicalo, žurio sam i u namjeri, da izbijem što prije na stari markirani put, skrenuo jednim prečacem. Upravo sam trčao s brijege na dol, s dola na brijege. Najposlije sam, okupan u vlastitom znoju, ponovno zalutao.

Natrag! Natrag na stari put s kojega sam skrenuo. Prije, nego cijela kolona stigne i dobrano mi se nasmije. Sve me umor hvata, kada se sjetim toga poslijepodneva. Kada sam ipak dohvatio markirani put, skupio sam posljednje snage i potrčao nizbrdo šumskim putem...

Cetiri sata! Čujem, kako mala lokomotivica iz petnih žila zviždi i zviždi. Zove. Jeka odgovara isto. Da vičem? Daleko je. Da bolje trčim? Više ne mogu.

I vlak je otišao...

Sjeo sam kraj puta u travu i čekao, dok ostali stignu. A, kada se kolona približila, svima sam na licima čitao... Što je s vlakom?

Bez duljeg zadržavanja pošli smo dalje. K vragu! Svladat ćemo mi i ovih 13 kilometara pa kud puklo da puklo.

Sunce se gotovo sasvim naklonilo zapadu.

Zamolio sam jednog starijeg druga i nekoliko omladinaca, da mi pomognu. Okružili smo se najodvažnijima i započeli na čelu kolone pjesmu kroz selo Kutinicu:

»Naša si, oj, Istro mila... Čiji je Trst? Naš! — odjeknulo je selom. Baš u to vrijeme naša je čitava zemlja demonstrirala protiv odluke Angloamerikanaca, da se Trst bez pitanja Jugoslavije izruči Italiji. I mi smo pohod kroz ovo selo pretvorili u demonstraciju protiv nepravedne odluke. Mještani Kutinice su se nemalo iznenadili. Odakle, najednom, predvečer, u njihovom selu pjesma.

Nastojao sam, da se ne sretnem s nekim članovima pratinje i kolegicama iz škole. Vidio sam, svega im je dosta. Gledaju u stranu. Šutke me optužuju.

Samo, da me ne vidi sudac Š. ... Njegovo srce? Dobro, što je pao mrak...

Kao hitac iz puške odjeknuo je iznenada i neočekivani žvižduk lokomotive. Šumski vlak došao je po nas. Vratili ga roditelji.

Bez komande, spontano, svi su krenuli s puta u lijevo poljem prema pruzi. Kao da je cijela grupa dobila transfuziju krvi. Najmladi se ukrcavaju prvi, odrasli se polako okupljaju oko mene. Kažemo jedni drugima po koju riječ.

Približio se tako i sudac Š ...

— Drug Jagačić, da nije došao vlak, mi bi vas bili linčovali.« Dobro sam ga čuo, baš tako je rekao. Potpuno sam siguran, da je više bio radostan nego bijesan.

Nijedna šumska željeznica nije bila tako radosno dočekana!

DEČKI SU SE DOBRO DRŽALI

Već dugo nisam izašao u planine. A tamo, četiri do pet sati hoda na jug, uzdiže se Kalnik. Tih dana nalazio se u posjetu mom jedanaestogodišnjem sinčiću Darku njegov prijatelj Braco iz Ludbrega.

Razgovarao sam s dječacima o svemu i svačem pa došao red i na planinarstvo ...

— Ako ste, dečki, za to možemo na Kalnik. Odmah danas uvečer. Ja znam put preko sela Svibovca i Drenovca. Krenemo li u 6 sati uvečer do deset, najkasnije do jedanaest sati smo u planinarskom domu.

Poslije podne smo spremili hranu u ruksak i oko šest sati — točno prema planu — krenuli kroz jalžabetske vinograde, preko sela Graščevine, rijeke Bednje, sela Svibovca u pravcu Kalnika. Kod sela Drenovca hvatao nas mrak. On je na šumskom putu bio još gušći, te sam upalio bateriju. Sve je išlo dobro. Glas zvonca, u kapelici u selu preko ove šume, bio je dobra orijentacija. Nisam ni pomicljaо, da bi mogao zalutati, a možda i lutati. Nešto me doduše iznenadio širok put kroz šumu na koji smo naišli. Pošli smo ovim putem. Ali ovog se puta nikako ne sjećam. On nas je doveo na cestu, koja se jasno raspoznaće u mraku.

— Dečki! Zalutali smo ...

Bio sam odmah toga svjestan, ali bez karte se nisam mogao uopće orijentirati. I tako smo se uputili cestom. Prolazi jedan sat, dva ... Noć! Nigdje ni žive duše! Ni kuće! Razmišljajam ... Donekle poznajem ovaj kraj i ne mogu si nikako dozvati u sjećanje, pa ni s kartom, ovakvu cestu po kojoj mogu voziti i autobus.

Bavim se mišljem, da zapalimo vatru i sačekamo jutro, pozivam u šali dečkiće, da pjevaju, kako nas ne bi bilo strah ...

Gdje smo sada? Kuda idemo?

Uz svjetlo baterije uzeli smo na jednom raskršću iz naprtnjače malo kalorija i nastavili cestom. Pa, makar do jutra. Negdje moramo doći do kuće, probudit ćemo ljude. Oni će nam reći gdje smo. Da nismo zalutali, već bi davno spavali u domu.

— Kuća!

Jest, ima pravo Braco. S lijeve strane ceste bijelila se u noći kuća. Pošli smo prema prozoru. Osvijetlio sam čovjeka, koji se dizao iz kreveta i prilazio prozoru.

— Tko je? — pitao je.

— Planinari — odgovorio sam. — Zalutali smo.

Pozvao nas je u kuću.

— Dajte, molim vas, recite, gdje smo? Objasnim mu, kako smo dosada putovali, kuda idemo...

— Ho, ho! Začudio se on! Vi ste skrenuli od vašeg pravca lijevo i udaljili se već dva sata hoda.

— Znači dva sata natrag do Ljublja, pa onda još sat do doma, nastavim ja. Sada je blizu 12 sati. Taman, do jutra.

— Nije baš tako ni loše. Vi ste na putu za Kalnik, samo ćete doći sa suprotne strane. S juga.

— Znači, zaobišli smo cijeli kalnički greben?

— Da, zaobišli — tumačio nam je cestari. — Sada trebate nastaviti putem. S desne strane vidjet ćete vapnare. To je Vratno. Malo dalje stići ćete do mjeseta gdje se jedan, bolji put odvaja lijevo. Nemojte ići tim putem, nego nastavite desnim, mekanijim. Taj će vas dovesti u selo Kalnik.

— Tako, sada razumijem. Lijepu smo »kobasicu« napravili.

Oprostili smo se i zahvalili na uputama. Noć je bila lijepa. Stigli smo u dom oko jedan sat poslije pola noći. Opskrbnik je još uvijek bio budan, razgovarao je s jednim planinarem iz Križevaca. Pogledao sam moje mališane, kako su požudno konzumirali čaj s keksima. Dečki su se dobro držali!

TREBALO JE SAMO BACITI POGLED PREKO CESTE...

Nedavno sam čitao u »Našim planinama« o novogodišnjim doživljajima ambicioznih, mladih planinara Ivana Gušića i njegovog druga.

— Eh, Ivanček! Ti si, sa svojim prijateljem, došao na vrh Risnjaka gotovo autobusom — rekao sam poslije čitanja njegovog članka. Onaj put, autobus do Jelenja, pa odatle do doma na Risnjaku je najbrži. Moje »putešestvije« na Risnjak izgledalo je posve drugačije.

Dogovorio sam se sa svojim priateljem Vladom iz Varaždina, da podemo Prvog maja ove godine na Risnjak. Kako je ova godina hirovita, pribojavali smo se kiše, a i prognoze su bile neugodne. Svejedno smo odlučili poći na put. Tri dana praznika treba dobro iskoristiti. Do Zagreba je išlo dobro. I mjesto u riječkom vlaku nekako izborili. Nebo obasjano zvijezdama navještavalo je lijep sutrašnji početak maja. Ali je u noći na putu od Ogulina dalje započela padati kiša. Gledali smo, kako se njezine kapi zaustavljuju na prizorima vagona — sve u nadi — da će do Delnica kiša prestati. Međutim, kada smo se u Delnicama iskricali kiša je padala i sve su joj namjere bile, da cijeli dan ne prestane. U društvu jedne grupe planinara iz Siska pošli smo u gostionicu na doručak. Poslije diskusije, da li da idemo na Petehovac ili Risnjak odlučili smo se na Risnjak. Po kiši? Da, po kiši. Imamo »pelerine« izdržat će, a očekujemo i razvedravanje.

Prva etapa i prvo susenje bilo je u Crnom Lugu. Kažu, da je odavde potrebno ići još šest sati do doma. A dom je, čujemo, lijep, ugordan, pa stoga nije ni čudo, što ga mi rado očekujemo i sve priopovijedamo pod kišom, kako ćemo se u domu odmoriti, osušiti, naspavati. Sutra poslije današnje kiše sigurno će biti lijepi dan.

Idemo cestom, prečacima izbjegavamo dugačke okuke, dvojica drugova povremeno kontroliraju put na kartama pomoću kompasa i t. d. Prepustio sam se posve »mudrom rukovodstvu« prateći pogledima ogromna stabla crnogoričnog drveća s oznakama NP (Nacionalni park). Odmičemo polako. Kao da nam netko kompresorima ubrizgava u pluća svježi, čisti i zdravi planinski zrak.

Kako je tek negdje ovdje lijepo za sunčanog vremena, kada su mirisi ove crnogorice još podatniji!

Kiša sveudilj pada, čas jače, čas slabije. Već smo zašli duboko u risnjačke šume.

Konačno, markacija. Opazio sam je prvi, kada smo sjekli jednu cestovnu okuku. Sada smo sigurni, bio sam uvjeren. Pošto smo ubrzo ponovno izbili na cestu kod gradilišta ili ostataka neke kuće, krenuli smo desno, cestom. Nekako nam se cesta činila najsigurnija. Ali taj okret udesno bio je fatalan za nas. Prošlo je podne, ali bez sata u ovoj kiši čovjek bi teško pogodio koje je doba dana.

Da li ste ikada imali u planini osjećaj cilja u blizini? U to vjerujem. I mi smo grabeći cesom pred očima imali stalno topli planinarski dom.

No, ova cesta nikako da prestane? Kao da nema kraja. Osjećajući stalno blizinu vrha i doma, skrenuo sam jednim uzanim putem u društvu moga prijatelja Vlade i jednog planinara iz Siska u šumu. Htjeli smo u domu biti prvi. Uspinjemo se mi tako i sve jedan drugog plašimo medvjedom. Naše uzaludno traženje prekinuo je poziv iz dubine šume. Zovu nas naši prijatelji.

— Da li ste na vrhu — dovikujemo. Oni odgovaraju pozitivno. Postajemo zavidni onim našim drugovima, koji su uspjeli prije nas i dolazimo im u susret, a kad tamo i oni su zalutali. Prevarili su nas. Moramo se vratiti na cestu, ona je najbolja orientacija. Kiša lije bez prestanka. Naše drugarice, koji nisu imale »pelerine« mokre su do kože. Nema na njihovom tijelu niti jedan dijelić odjeće, koji se nije već zasitio kiše.

Ova cesta izgleda, da će biti duga godinu dana. Umjesto, da se uspinjemo započeli smo se spuštati. Predpostavljeni smo, da će nas cesta ipak dovesti do nekog naselja ili kuće. Izgubili smo svaku nadu da ćemo još istu večer dostići planinarski dom. Sada to više nije ni bitno. Glavno je krov nad glavom i peć u kojoj bi vatrica pucketala.

Moglo je biti oko šest sati poslije podne, kada smo ugledali kuće na cesti za Gerovo. Tu ćemo noći pod svaku cijenu i osušiti obuću i odjeću. Neke naše drugarice bile su na izmaku snaga.

Radnici, koji ovdje rade na eksploataciji drva uredili su nam jednu manju baraku i naložili vatrnu u peći. Sijena je bilo dovoljno pa smo uredili udobne ležaje, a peć okitili svojim rekvizitima kao novogodišnju jelku. Sreća, što smo raspolagali s dovoljnim brojem pokrivača, jer su uglavnom svi stanovnici ovog šumskog naselja za prvomajske praznike otišli svojim kućama. Polako se vraćalo dobro raspoloženje. Risnjak je bio odavde još 6–7 sati hoda daleko. Lutali smo, dakle, čitav dan. Kiša nas je ispirala od šest sati ujutro do šest sati uvečer.

Drugog dana ujutro doživjeli smo po sunčanom vremenu svu draž i ljepotu Risnjaka i sve lijepe razglede s njegovog vrha. Gledali smo put, koji nas je odveo u suprotnom pravcu.

Na povratku s Risnjaka prema Lokvama doveo nas je markirani put ponovno do naše poznate ceste, do onog mjesta, gdje smo skrenuli udesno. Trebali smo jučer samo baciti pogled preko ceste i vidjeli bi, kako se markacije nastavljaju. Nitko od naše grupe to nije učinio...

* * *

Dosta je bilo lutanja! Da završimo! Sve su to danas interesantne i lijepe uspomene. Pripovijedam o njima često svojim drugovima planinarima. Onda, kada nas kiša prikuje za naše stanove i prostorije. Iznosim ih kao doživljaje, koji su me još više ohrabrili i vezali za planine.

„Tour de Yougoslavie II.“

(3000 km skuterom kroz Makedoniju, Crnu Goru, Kosmet i Hrvatsku)

Drugi dio naše ture zamišljene u tri etape bio je veoma opsežan po broju utisaka i prevaljenom putu. Zbog toga je opis skraćen do maksimuma i možda odviše »služben«, no nastoјao sam da to ne bude na uštrb najinteresantijih i manje opisanih predjela južnog dijela naše zemlje. Glavni razlog tako obimnog plana bio je dakako — motocikl i mogućnosti koje on pruža ljubitelju prirode i planinaru. Krenuli smo početkom augusta 1958 i proveli na putu dvadeset i pet dana no pogledajmo radije u naš dnevnik!

Pripreme su konačno završene, prestali smo putovati olovkom po papiru i karti. Ovoga časa stvarno krećemo na put.

Dva skutera, osam konjinskih snaga; stotinu kilograma zajedničke prtljage i nas četvero koji želimo da vam se predstavimo:

Saša, 24 godine, tehničar — bogato planinarsko iskustvo, GSS-ovac po dužnosti i uvjerenju, racionalizator, koji je u stanju od stare limenke izraditi centrifugalnu pumpu ako mu zatreba, na ovoj turi »glavni snimatelj« i fotograf u coloru.

Vesna, 25 godina, zvana »Miško« — službenik, okorjeli planinar i dugogodišnji pročelnik Omladinske sekcije, zna napamet sve planinarske domove u Jugoslaviji i ljubomorno čuva svoj gumeni jastuk.

Tanja, 21 godinu, student — ovo joj je prva veća tura, ali ima bogato izvidičko iskustvo i planinarsku legitimaciju izdanu 1957 godine. Pred svakom knjigom na staroslavenskom jeziku zadrhti od ushićenja.

Mario, 23 godine. Zar ne, — nije lijepo govoriti o sebi — pa ipak... voditelj dnevnika i fotograf u crno-bijelom.

Da vam predstavimo i našu opremu? Pa naravno, na papiru to izgleda jednostavno: dva šatora, jedan veliki od »nepromočivog« platna i drugi, manji od perlona sa mrežom protiv komaraca. Slijede: gumeni jastuci pokrivači, pribor i posude za logorsku kuhinju, konzervirana i kondenzirana hrana, kolekcija prikladne odjeće, »penjačice« i kaleidoskop raznih sitnica potrebnih na ovakovoj turi.

Da i dva fotoaparata te mala filmska kamera od 8 mm.

U stvarnosti to je izgledalo malo komplikiranije. Izrada posebnih prtljažnika, metri remenja, razne kopče i spone — sve je to imalo zadatak da naš »putni komfor« drži priljubljen uz vjetrobrane, stražnji dio i bokove naših vozila, koja je oko 11 sati progutala utroba službenih kola brzog vlaka za Skopje.

Drugog dana doručkovali smo u Skopju provjeravajući istovremeno nivo goriva u rezervoarima specijalnom »spravom« — običnom kuhačom čiji je držak izbaždaren urezima koji označuju litre od 1 do 7. Bio je to Sašin »izum«, no treba znati da smo u našoj opremi imali mnogo takovih predmeta sa dvostrukom funkcijom.

Polazimo na kružno putovanje ovim gradom kontrasta — široki moderni bulevari i elegantne zgrade, između kojih nezainteresirano prolazi magarac natovaren drvima, ne obazirući se na sirenju dvokatnog »Londonca« — pa malo zatim uski srednjevjekovni sokaci sa nahterim čepencima, o čije nas zidove umalo nije zalijepila limuzina perajastih linija. Od historijskih znamenitosti vrijedno je pogledati crkvu sv. Spasa sa znamenitim ikonostasom, Gazi-Isabegovu džamiju iz 15. stoljeća i rimski vodovod — no danas je nažalost nedjelja i sve je zatvoreno.

Za nas, iz sjevernog dijela zemlje, predstavljalo je ugodno iznenadjenje pojava mineralnih vrela, uz skoro sve makedonske ceste kojima smo prolazili, izvedenih u obliku kamene česme sa označenom godinom izgradnje. Neki su imali i korita iz kojih se napaja i stoka. Bez obzira na to, da li je neki izvor bio topao ili hladan, djelovao je kao radosno dočekano osvježenje — naime za vrijeme trajanja naše ture vrijeme je bilo vrlo toplo i nezamislivo sparno.

Pejsaž uz dolinu Vardara djeluje pomalo idilično. Malene, uglavnom bijelo obojene kućice, bez imalo reda razbacane na intenzivno zelenu podlogu osvježenu

rijekom, zatim polja, vrtovi kukuruza, riže i duhana, pašnjaci sa niskim južnim drvećem, daju tom kraju pitomost Hrvatskog Zagorja podcrtanu malim valovitim brezuljcima, po čijim obroncima pasu brojna stada ovaca i magaraca. Baš ti simpatični uhtonje daju nešto specifično ovoj zelenoj dolini, jer u našoj podsvijesti magarac je vezan uz pojam krša i malih obalnih mjeseta. Ovdje ih ima u velikom broju i stalno ih susrećemo putem. Dolazi nam u susret jedna originalna ciganska karavana čergara. Klimava kola pokrivena šarenim ponjavama, mršavi konji i crne čupave glave. Pravi filmski prizor! Snimamo prve kadrove našeg »dokumentarnog filma«. Desno od nas prva planina dosta pitomog oblika (Kitka 1569 m).

Titov Veles je mjesto orijentalnog tipa, ali nekoliko modernih građevina kazuje nam da je i ovdje počeo zamašan korak napretka. Glavna ulica, čaršija, sastoji se od niza malenih dućančića, koji posluju pola u zgradici i pola na ulici gdje na trošnici sjede vlasnici i marljivo izrađuju istovremeno prodavajući svoje proizvode. Prvi puta vidimo originalne kujundžije na poslu. Zadivljuje upravo nevjerojatna spretnost njihovih ruku, u kratko vrijeme od bezličnog komada metala nastaju prozračni i nježni oblici.

I kožari, koji se pri štavljenju ovčjih koža služe primitivnim alatom, sličnim oštrom sablji, koja sa obje strane ima dršku, spretno skidaju unutrašnji masni sloj kože. Ti ljudi su neobično šutljivi i nepovjerljivi, možda je to ostatak podsvijesnog otpora prema tuđinu, koji je nekad u ove krajeve donosio samo zlo i nevolju.

Preko slikovitog mostića prelazimo Vardar i dolazimo do manastira sv. Dimitrija, srpsko-bizantske građevine iz 14. stoljeća, koja je smještena ispod Veleške klisure. Mnogo lijepih i očuvanih freski i ikona prikazuju svece izduženih nosova, očiju uprtih prema nebu. Nekoliko originalnih rukom »štampanih« knjiga na staroslavenskom jeziku.

Zvonik je osobite zanimljiv, izgrađen od samih cigala, gornja kupola bez ikonovih nosača ili unutarnjeg podupirača. Svaka čast drevnim graditeljima, koji nisu poznavali cement i betonsko željezo!

Iz Titovog Velesa krenuli smo lošom šljunčanom cestom prema Babuni (1499 m). Razrovane serpentine oštih zavojia i naglih uspona veoma su otežavale rad naših slabih strojeva. Putne komplikacije, koje će nas kasnije stalno pratiti, već su započele. Prolazimo podnožjem jedne od najviših makedonskih planina. To je Karadžica (2353 m) obrasla gustom šumom. Vrhovi su stijene neobične žuto-smeđe boje koji se bitno razlikuju i od slovenskih i od kraških planina slične visine. Predveče, nakon mnogo muke i hlađenja strojeva, doprli smo do okruglog planinarskog doma »Derven« na prijevoju Babune. Taj dom je arhitektonski vrlo zanimljiv. Izgrađen je u obliku valjka na dva kata, nad kojima je krov u obliku spljoštene piramide. Nešto kao »Aljažev stolp« u povećanom razmjeru. Građen je 1954. i osim veoma sličnog doma »Vrv Vodno«, također u Makedoniji, jedini u Jugoslaviji građen u tom stilu.

Ulazimo u okruglu blagovaonicu, čiji prozori omogućuju pogled na svih 360° horizonta, a sat i po kasnije penjemo se u spavaonicu koja geometrijski predstavlja kružni isječak. Skoro protiv očekivanja, u ovom nadasve okrugлом domu kreveti su ipak bili — četvrtasti.

— Diži se ljenčinooo! Jesmo li planinari ili ne? — prekida neugodno Sašin glas onaj slatki jutarnji drijemež.

Hladna bunarska voda i prebrzo me »oživila«.

Kroz lagantu jutarnju maglicu penjemo se na vrh Babune, koja obiluje strmim usponima, kliškim rosnim pašnjacima i stepenicama šume. Da baš tako — stepenicama. Pašnjak — šuma, pašnjak — šuma i tako sve do vrha. Prevladava crnogorica, no ima i ostalog drveća i grmlja. Pogled je donekle zastrla magla jutarnjeg isparavanja iz doline Vardara, no nije mogla sakriti našem oku vrhove Karadžice, Solunske glave (2540 m), Golušnice i Dautice (oko 2000 m) i Kozjaka (1746 m) tamo negdje iznad Prilepa. Prvi doživljaji u makedonskim planinama. Prvi utisci, radost, zadovoljstvo. Vraćamo se u dom.

Opet na motociklu! Za nama ostaju samo oblaci prašine. Spuštamo se oprezno u dolinu kroz pejsaž nazubljenih kamenih brdaša čudnovate crvenkaste-ljubičaste boje, čiji oblici pomalo liče na Dolomite da bi nakon sat vremena stigli u plodnu ravnici, vjerojatno natapanu podzemnim vodama. Nigdje nismo primijetili potok ili izvor. Ovdje uspjeva glasoviti makedonski duhan upravo u nevjerojatnim kolicinama, a čitavi grozdovi tog lišća nanizani na štapovima i užetima suše se na

pročeljima kuća. Za razliku od svježeg jutra, sunce je pripeklo vrlo jako, kao da nas hoće upozoriti na iznenadjenje ove subtropske klime.

Prilep, nekadašnja prijestolnica cara Dušana, danas je gradić orijentalnih kućeraka i dviju modernih trokatnica. Nedaleko njega nalazi se znameniti Markov grad, zapravo kompleks utvrda, manastira i crkvi. Najznačajnija je crkva sv. Arhanđela, pravo remek djelo iz kamena i drva. Gradena je u 14. stoljeću, a nas je zanima bzag originalnih likova kraljevića Marka i kralja Vukašina, koji su smješteni u trijem.

Interesantno je pogledati i manastir sv. Dimitrija iz 12. stoljeća zbog interesantnog načina gradnje. U osnovici je trobrodna bazilika, kombinirana sa upisanim križem.

Veoma lošom cestom izlazimo iz područja Prilepa. Debeo sloj, poput šćera sitnog šljunka, nagovješta nam Pelagoniju, makedonsku pustinju — stepu. To je kraj ravan poput morske površine, pokriven niskim, od sunca spaljenim grmljem i rijetkom travom za koju se teško može reći da je ikad bila zelena. Ta oskudna flora uspjeva na pijesku. On se nalazi svuda, lijevo, desno, ispred i iza nas i u nama. Oblaci fine prašine nezadrživo se uvlače u naše nosove i usta prekrivena maramom. Polako i sigurno začepljuje filtere na rasplinjačima naših motora. Na šezdesetak kilometara nigdje ni stabla ni vode da nas zaštiti od nemilosrdnog sunca. Jedina rječica koja inače ovdje teče je Blato. Izvire ispod Babune, nestaje u močvarama oko Bitole, a sada je samo osušeno korito raspucalog dna.

Težak ispit za naše pregrijane strojeve, koje vrući zrak ne može ohladiti. Situaciju spasavamo idejom da relativno hladnim uljem iz rezerve nadomjestimo kipuće ulje u »karterima« motora.

Konačno stižemo do moderne betonske ceste za Bitolu. To je dio buduće jugo-slavenske magistrale Ljubljana — Beograd — Skopje — Atena. Ironija sudbine! Nakon stotinjak kilometara grozne ceste morali smo dobiti prvi defekt na gumi na prvom kilometru ove betonske piste.

Bitola je lijep, moderan grad parkova, drvoreda, širokih ulica sa mnogo cvijeća, čist i uredan. Iskreno priznavši nismo se tome nadali, listajući po raznim enciklopedijama starije izdanja. Periferija je zadržala svoj klasični izgled sokaka i kaldrme, ali je također vrlo čista.

Posjetili smo Eftu, našeg starog druga sa mnogih uspona i skijanja. Koristeći gostoprivrstvo, oprali smo se i osvježili kod našeg domaćina, a zatim malo provarili i okusili svježeg voća iz njegovog vrta.

Poučeni iskustvom današnjeg dana produžili smo noću za Prespansko jezero, strahujući od dnevnih sparina. Jurimo uz titravo svjetlo reflektora dok nam čitavi rojevi komaraca nalijeću na zaštitna stakla naočala. Horizont sve više tamni tamo iznad Selečkih planina, koje se izdižu neposredno iz bitolskih močvara, a pred nama se pomaljaju već crni vrhovi visokog Pelistera.

O Makedoniju zemljo suprotnosti! Pred Oteševom smo ponovno uletjeli u oblake prašine. Ovdje prestaje plodno tlo i započinje pjeskovit teren. Prestaje moderna cesta, da bi je zamjenio prašnjav put brojnih rupčaga. Od prašine bijeli poput mlinaru, pronalazimo konačno camping uz jezero i pomalo dosadujemo »storsjediocima« noćnim postavljanjem šatora i zabijanjem kolčića. Šta će! Noć je, pa nemožemo pročitati pravila iz logorskog bon-tona.

Ujutro nas je sunce istjeralo iz naših platnenih kućica.

Oho! Pa ovo je pravo more, skoro da je tako. Prespansko jezero sa 245 km² svoje modre površine predstavlja tromjeđu triju zemalja, a ujedno i najjužniju točku u Jugoslaviji. Ukažalo se pred nama u svojoj divljoj ljepoti. Iz našeg logora ne vidimo ni jednu jedinu zgradu, koja bi kvarila ovo prirodno jedinstvo zraka vode i šume, jedino tamo daleko na albanskoj strani vidimo kroz dalekozor neko kupalište, po kojem se komešaju sitne ljudske prilike. Na karti koju uspoređujemo sa prirodom, određujemo koje od ovih zelenih planina pripadaju Grčkoj i Albaniji, a koje nama. Dominiraju Pelister i Baba na koje upravo namjeravamo krenuti.

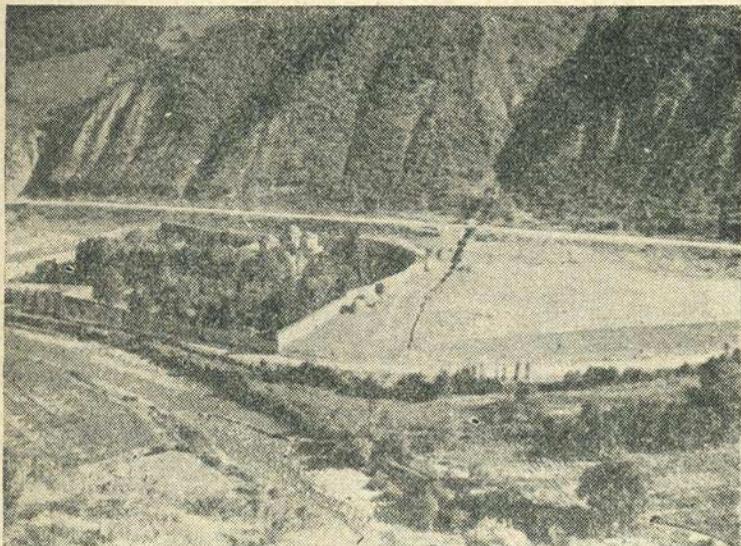
Što se više uspinjemo slika postaje zanimljivija. Jezero ocrtava vjerno okreuite slike šume, koja naokolo raste do same obale, a i poneki oblak koji zaluta na nebo.

Izgleda da nismo u najboljoj kondiciji. Psssst..., nismo se popeli do vrha, već smo se sa pola puta polako odšuljali nazad i vratili se u logor. U miris borova umiješao se i miris iz naše kuhinje. Domaće su danas pokazale neobičnu revnost, možda zbog toga što Saša veoma dugo zuji filmskom kamerom iz raznih uglova

i perspektiva. Nešto kasnije bili smo svi četvoro u bistroj, toploj vodi jezera, a još koji sat kasnije uživali smo u zalazu sunca, u onom profinjenom miješanju boja i niansa, od svijetlih, pastelnih do hladno-crnih tonova, koji se postepeno pretvaraju u noć. Takav je zalaz sunca na Prespi!

Kilometri zemljjanog puta, ostri zavoji i mnogi tuneli, koji su probili masiv planine Goge (1734 m) doveli su nas na turističku cestu za Ohrid. Prolazimo kroz Resen, Ohrid i cestom koja ide pored jezera stižemo do Struge, malog mjestanca, koje je, izgleda, centar turističkog šatorovanja u Makedoniji.

Zamislite jedan veliki park gусте borovine, površine 200×400 metara, kroz čije krošnje jedva nazirete nebo. Ispod krošnji cijelo mnoštvo šatora najrazličitijih tipova, od velikih »El-Shatt«-ovaca sve do malih alpinističkih »samaca«, raspoređenih u »ulice« i »blokove«. Pravi mali grad; svaki blok i svaka ulica nosi svoje ime, svaki blok ima svoju »glavnu ulicu«. Na pr.: »III-ća izviđačka četa »Goce

Pećka patrijarsija na ulazu u Rugovsku klisuru

Foto: dr. Z. Poljak

Delčev« ili »Planinarski savez Makedonije«. Postoji i blok »Stranci« te »Auto-camping«, gdje smo se mi morali smjestiti. Sve je ovdje veoma dobro uređeno i organizirano, sanitarni uređaji na visini, lijepa zidana kuhinja u kojoj se mogu po želji hraniti pripadnici campa, a i mali, lijepo uređeni buffet. Camp ima i kupalište sa kabinama, čamcima i suncobranima.

Prekrasne plaže tog bisera makedonskih jezera mame na svoj pjesak i vodu ugodne temperature cijele legije kupača. Ovdje smo susreli mnogo makedonskih i srpskih planinara, koji su tu udarili svoju bazu za izlete i ture na okolne planine. No, stranaca je bilo veoma malo, svega dvojica. Izgleda da turističko društvo pomalo — spava.

Sama Struga, koju Crni Drim razdvaja na dvije vrlo simetrične polovice, noću ima čaroban izgled. Ovdje je zovu »Makedonska Venecija«. Nekoliko mostića, onih lelujavih, što vise na čeličnim užetima, spajaju oba dijela grada osvijetljenog brojnim lampionima i sijalicama, nanizanim na užetima preko Drima, a ima ih i po onim mostićima, pa čak i po krošnjama bujnihdrvoreda uz obalu rijeke. Cijela ta iluminacija raznih boja reflektira se u vodi, uz ono poznato podrhtavanje što ga uzrokuje prolaz čamca ili bačeni kamen. Prizor koji zove u toplu ljetnu večer sve živo. Ulazimo u jednu gostionicu čija terasa počiva nad samom rijekom na drvenim nogama pilota. Osvježujemo se nekim obojenim hladnim pićem i promatrano taj prizor iz »1001 noći«.

Drugog dana eto nas u Ohridu, opjevanom i mnogo puta opisanom mjestu. Bazilika sv. Sofije, koju je za znatiželjne turističke oči izgradio još u 11. stoljeću arhiepiskop Leon, zadirajuće čistoćom stila i historijskom vrijednošću. Vrijedi spomenuti i kapelicu Ivana Bojničkog sa originalnim slikama cara Dušana i njegove žene Jelene. Ne bih se više zadržao na opsu tog poznatog mjesta — izuzev jednog detalja. Ovdje se na svakom koraku nude i prodaju osvježujuća pića nama nepoznatog sastava, no ... pitka su.

Šest, sedam staklenih cijevi promjera 10 cm, dugačkih oko metar, odozgo pokrivenih nikljenim poklopциma, a odozdo snabdjevenih pipcima, smješteno je u okomiti red i napunjeno raznbojnim tekućinama. Cijela konstrukcija montirana je na bijelim kolicima, koja su pokrivena limenim krovom sa kojeg vise šarene svilene rese i gajtani. Tu je rukunica kao na ostalim kolima na dva kotača, samo što ih je ovdje četiri. Cijela ta »kombinacija« predstavlja tipičnu prodavaonu osvježenja u coloru, koju debeljuškasti vlasnik, kaluderskog izgleda, ali veoma poslovnog duha, može momentalno prebaciti na najkonjunkturnije mjesto. Uostalom nije ni skupo.

— Čaša za banku... čaša za bankuuu... — odjekuje vam u ušima sve dok i vi ne podlegnete napasti.

Slijedeće jutro sunce nas je ugledalo na putu za Debar, gdje i bez vruće Debarske banje temperatura zraka dostiže 42° C. Ovaj kraj je veoma suh i sparjan uprkos Crnom Drimu, koji ovdje prelazi granicu i teče Albanijom na putu prema Jadranu. S desne strane puta dosta strmo se uzdižu Kara Orman (1676 m) i Stogovo (2273 m). Ovaj kraj je slabo posjećen, veze su veoma slabe, a ceste razrovane i skoro nikako označene. Lutamo oko Debra, pronalazimo neku bolju cestu... i dva kilometra pred albanskom granicom zaustavljaju nas milicioner:

— Kuda drugovi, idete li za Albaniju?

— Albaniju? Ne... mi idemo, zapravo željeli smo poći za Gostivar...

Uh... konačno ipak na pravom putu. Umakli smo nesmiljenom suncu u kanjon rijeke Radike, što se stisla između kamenih i šumskih masiva Dešata (2375 m) na albanskoj i Bistre (2163 m) na našoj strani. Kanjon je neobično lijep i razveden, Radika obiluje vrlo hladnom vodom što se stalno prelijeva u malim slapovima. Crvenkasti kamen sluti na blizinu Šar-planine, sve je vrlo dopadljivo, no nažalost cesta jedva da zaslužuje to ime.

Mavrovi hanovi. To mjesto danas postoji samo na karti. Grandiozno djelo čovjeka u borbi sa prirodom. Velika brana od zemlje i kamena stvorila je umjetno Mavrovsко jezero, na čijem dnu danas počiva seoce vječnih pečelbara i boraca za nacionalnu slobodu. Dugo pričamo sa jednim očevištem velike mavrovske tragedije, koja je u obliku lavina zadesila ovaj kraj u zimi 1957. Od cijelog sela ostala je izvan nivoa jezera samo gostionica i nekoliko od lavina porušenih baraka.

Satore postavljamo uz cestu pokraj jezera na jednom kamenom zaravanku. Doskora sam zaspao i bilo bi sve u redu da nije...

— Jao, slušaj, netko se šulja oko šatora! — čujem prestrašen glas.

Stvarno — nešto ili netko — šuška oko motocikla. Pokušavam proviriti ispod šatora. Ne uspijevam. Ideja...

— Stoooj ili pucam! — gromoglasno se goloruk bacam iz šatora i vidim — ništa. To jest ipak nešto: drugi se šator formalno raspao. Prestrašene glave i svjetlo jedne baterije.

— Sto je? Tko puca, tko pu...ca?

— A... ništa, ništa... to ja... ako netko ima... da mu utjeram strah u kosti! — odgovaram prilično glasno.

— Ha... ha... ha...

Ipak, pronašli smo »krivca« — nylonski pokrivač na »Vespi« nije bio dobro učvršćen, lepršao je pod udarcima vjetra i proizvodio sumnjiv štropot stružući po limu karoserije.

Gostivar, do kojeg vodi nova cesta od Mavrova, sagrađena ove godine i još neoznačena na kartama, dočekao nas je sav u prašini. Kolone kamiona-hladnjaka nekog grčkog poduzeća upravo su napuštale grad. Na improviziranoj benzinskoj crpki napajamo naše žedne motore. Za to vrijeme Vesna i Tanja vođene profesionalnom radoznalošću pronalaze slastičarnu i donašaju nam makedonske narodne kolače »tulumb« i »kadaif« — zapravo neko tijesto izvučeno u tanke niti preliveno rastopljenim šećerom.

Od Gostivara do Tetova nema ceste, jer se upravo gradi moderan autoput. Moramo obilaziti raznim seoskim puteljcima i bespućima. »Vožnja« se uskoro pretvara u »odisejadu« mukotrpnog guranja skutera kroz gomile zemlje i kamenja i sklizanja kroz debelo blato raznih potočića. Jedan dobar komad puta prevalili smo koritom nekog osušenog potoka, na kojem su se mjestimično zadržavale lokve blatne vode. Na dubljim mjestima skidamo cipele i zavrćemo hlače i na rukama prenåšamo prvo jedan pa drugi motor. Plitke lokve svladavamo u punoj vožnji riskirajući pad u blatnu »kupelj«. Za čudo, kamioni sasvim lako savladavaju taj »put«, prskajući nas usput vodom — vjerojatno zbog toga da ne prekipimo od bijesa.

Konačno smo se dokopali dovršenog dijela autoputa. Mali »tehnički pregled« — struganje blata i — jurnjava je započela. Ovaj kraj je plodna nizina, Tetovsko polje, omedeno sa istoka Suhom gorom, a sa zapada Šar planinom, koja je naš današnji cilj. Prolazimo poljima duhana, jabuka i pasulja. Ima i mnogo žitarica i raznog povrća.

Cestom uz Taru

Foto: M. Saletto

Tetovo je mjesto za koje važi opis svakog tipičnog makedonskog mjesta uz jedan raritet — »Šarena džamija«. Veoma zanimljiva građevina od temelja do krova oslikana šarenim narodnim ornamentima i freskama, opravdava svoje ime, čak su i rešetke na prozorima oslikane. Unutrašnjost pokrivena debelim ovčjim kožama, muškarci mole u »parteru«, a žene na »galeriji«. Skidamo cipele i ulazimo — to je strogi propis. Vani vitki minaret na kojem vidimo montirane jake zvučnike i mikrofon. Da li se time služi neki modernizirani mujezin ili oni služe nekoj drugoj svrsi — nismo mogli ustanoviti!

Potpunjavamo zalihe namirnica i goriva; kroz neki sokak izbijamo na »automobilski put« (tako ga naime zovu) za Popovu Šapku. Veoma strmi puteljak, sav ispresjecan potocima i pun kamenja nije baš dao naslutiti udobnu vožnju. A i kišni oblaci stadoše pomalo osvajati horizont da bi se nakon sat vremena pretvorili u veoma dosadnu i hladnu kišu. Kotači naših vozila stadoše opasno kliziti po blatu, a postotak uspona stalno se povećava. Na pola puta više ne možemo dalje — strojevi »crkavaju« — preopterećeni su. Raspitivamo se kod pastira za poprečni put i šaljemo Tanju i Vesnu pješice, uz savjet da potraže zaklon u nekom katunu, ako bi se vrijeme i dalje pogoršavalo.

Uh, još deset kilometara, a ta kiša neprekidno pada. Nošena vjetrom bijesno nam zaslijepljuje oči. Saši motor bolje »vuće« i doskora ostajem sam. Gurajući

motor uključen u prvoj brzini kroz najveće prepreke stižem do vrha šume, do onih prostranih livada prošaranih kamenjem, koji kilometar ispod doma na Popovoj Šapki. Ovdje sam morao stati zbog nekog kvara. Popravljajući motor nisam ni primjetio da imam posjetu. Barem ne tako dugo dok se veliki šar-planinski pas nije odlučio da me onako iz kurtoazije, pozdravi ugrizom. Stradale su na sreću samo hlače, no stajalo me dosta muke i straha da se otarasim »životinjice«, čije režanje nije bilo baš miroljubivo.

Konačno sam upalio motor i njegov zvuk je otjerao psa. Požurio sam da nestanem odavde i sretno sam odahnuo kada sam se našao u trijemu planinarskog doma.

U zagrijanoj blagovaonici već su me očekivali. Vrući čaj pušio se na stolu. Razgovaramo i planiramo sutrašnji uspon, a usput doznajem da je i Saša imao rendez-vous sa šarplanincem. Vrijeme se neprekidno i dalje pogoršava. Ovako crnih oblaka nismo još nikad vidjeli — no, začudo, kiša ne pada odviše žestoko. Temperatura stalno pada i oko sedam navečer oko česme kraj doma počinje se stvarati led. Skupljamo otpatke drveta oko doma — odlučili smo da naložimo peć u spa-vanici.

Jutro se nije mnogo razlikovalo od noći. Osvanulo je hladno i crno, oblaci kao da ne misle uskoro nestati, kišica i dalje sitno pada. Pošli smo na Titov vrh, po visini treći vrh u Jugoslaviji. Prošli smo iznad ogromnih livada i dohvatali se pojasa kamenja. Ovdje nema nikakvog puta ni markacija, orijentiramo se samo po karti i kompasu, no magla i sličnost vrhova dovodi do lutanja amo-tamo. Susrećemo jednu grupu planinara iz Tetova i oni nas savjetuju da odustanemo od uspona po ovakovom vremenu, jer do Titovog vrha ima još nekoliko sati uspona kroz teren težak za orientaciju i boljim poznavaocima ove planine.

Konačno popuštamo pred razumnim savjetima, morao sam odustati i ja premda sam svečano obećao da me ni »sjekire sa neba« neće odvratiti od ovog uspona.

Vraćamo se u dom preko onih poznatih skijaških terena. Stupovi žičare, sada mrtve i nepotrebne, vode nas u našu bazu na 1845 metara visine. Tamo ćemo se osušiti i okrijepiti.

Poslije podne iz smjera Suhe gore probio se stidljivi tračak sunca, tako da smo konačno vidjeli nizinu Vardara, no situacija iznad nas nije pokazivala namjere da to isto učini. Izvlačimo motore iz predvorja doma na Popovoj Šapki i započinjemo polaganim spuštanjem u dolinu. To je zahtjevalo mnogo napora — sklizak put ne dozvoljava kočenje, no tu pomažu noge. Vijugav trag vibrama ostaje iza nas paralelno sa tragom kotača. Prolazimo kroz predio ogromnih pašnjaka, čije dimenzije ne možemo obuhvatiti okom. Stotine ovaca pase oko nas, a jedini zvuci što prate rad naših strojeva su blejanje i lavež pasa-čuvara, a gdjegdje i povik pastira. Ušli smo u pojas šume i na čas izgubili panoramu Tetova, a nakon malo vremena našli smo se već na njegovim ulicama.

Ovdje na tržnici prodaju jaja na »čifte« — tj. na parove i samo na parove. Za živu glavu ne možete nagovoriti prodavača, da vam proda pet komada, na primjer. Samo četiri ili šest, moj brajko!

Novom asfaltiranom cestom mimo Ljubotena, koja znatno skraćuje nekadašnji obilazni put za Prizren napuštamo teren N. R. Makedonije i ulazimo u područje Autonomne oblasti Kosmeta.

Kroz koso položene pašnjake, a zatim kroz jednu od najljepših crnogoričnih šuma uspinjemo se prema prijevoju. Udaljujemo se sve više od diva među planinama. Šara ostaje iza nas, mrka i šutljiva, pri vrhu još uvijek zavita u crnu kapu oblaka.

Na ljubotenskom prijevoju dočekao nas je ledeni vjetar, a malo zatim i kiša. Oblačimo na sebe svu toplu odjeću i nylonske pelerine. Po gustom mraku stižemo u Šrbce malo mjesto u podnožju Ljubotena, gdje nas pogrešno informiraju, da u nedalekoj Brezojci postoji planinarski dom. U stvari to je bio dosta skupi hotel. Zbog hladnoće nismo htjeli postaviti šator, već se odlučili na taj »luksuz«.

Osvanuo je 10. kolovoz, »najnesretniji dan« naše ture — moram ga tako nazvati. I još da nije bio tako lijep, sunčan dan... uh!

Dolazim do motora i uzalud pokušavam otključati bravu. Taj čudnovati, prema prospektu »apsolutno sigurni mehanizam« pokvario se, a smješten je na najnezgodnijem mjestu, u unutrašnjosti prednje viljuške. Trebalo je detaljno razmontirati cijeli prednji dio »Vespe«. Konačno razbijam bravu i ponovno sastavljam motor. Saša nestrpljivo čeka...

Konačno, pokret! Prešli smo dvije stotine metara, kad je Sašina »Lambretta« počela škripati. Opet postajemo mehaničari, no ovo je malo teže. Zaprepašteni konstatiramo da je puknuo ležaj radilice. Najbliža radionica udaljena je odavde 74 km. Nakon mučne konferencije odlučili smo da se rastanemo. Pitanje je dali če Saša i Vesna uopće doprijeti do Skopja sa tim kvarom, no tamo je najbliža radionica i — željeznicu. Ako popravi motor eventualno će doći za nama. Za mjesto sastanka dogovorili smo planinarski dom na prijevoju Čakor.

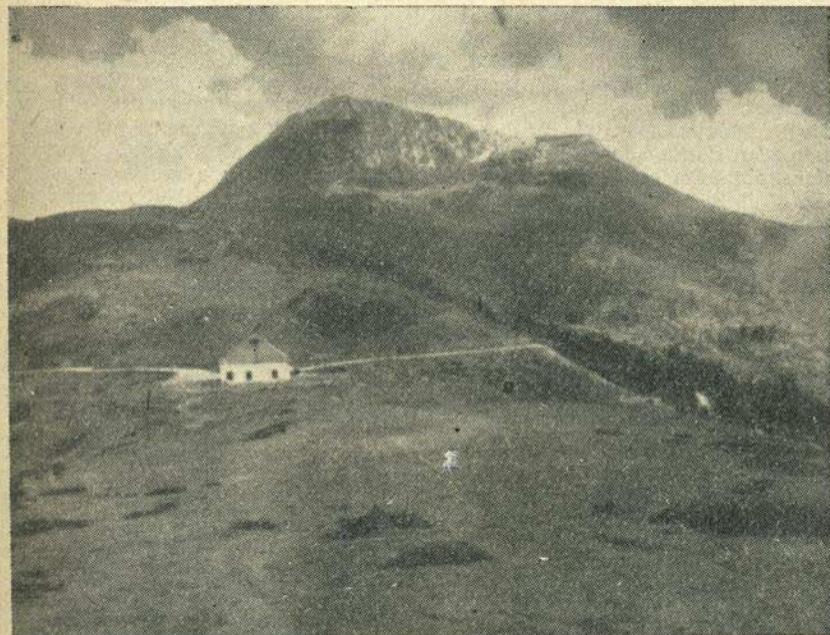
* * *

Tako smo ostali samo dvoje. Neugodan osjećaj kada znaš da ovisiš samo o sebi i jednoj rasklimanoj »Vespi« na vema lošim i brdovitim putovima, bez mogućnosti transporta željeznicom.

Ipak nastavljamo turu, putnu brzinu smanjili smo na polovicu i ona sada iznosi svega oko 25 km/sat. Penjemo se pa zatim spuštamo relativno dobrim serpentinama na zapadnim obroncima Šare. Mnoga mala seoca razbacana su po valovitom terenu. Kraj kroz koji prolazimo je vrlo lijep i plodan, sa svih strana zaštićen planinama.

Prizren je nekad bio prijestolnica Dušanova, danas je to malen gradić sokaka i dviju moderniziranih ulica. Crkva sv. Arhandela iz 1350. godine veoma lijepe arhitekture, sagradena u spomen velikom vladaru, danas je značajan spomenik minulih vjekova.

Ovdje kao i u cijeloj Makedoniji imamo velike teškoće u snabdijevanju gorivom. Servisna služba uopće ne postoji ili je više nego primitivna, tako da je putnik na motornom vozilu prepušten sam sebi i milosti šofera velikih kamiona. Srećom smo još u Zagrebu bili upozorenici na tu činjenicu, pa smo se opskrbili pomoćnim rezervoarom i zalihom motornog ulja. Za ilustraciju: danas smo prevalili preko 100 km, a nismo susreli ni jedno motorno vozilo izuzev parkiranih autobusa u Prizrenu. Vjerujem da će za koju godinu biti mnogo bolja situacija u tom pogledu.

Planinarski dom na Čakoru (Prokletije)

Foto: dr. Z. Poljak

Od Prizrena do neposredno pred Dečane prošli smo jednom od najlošijih cesta koje sam vidi. Kraj je na sreću ravničast, od brda vidimo jedino masiv Prokletija pred nama. Stižemo u jedini camp na Kosmetu, u Dečane, u neposrednoj blizini manastira Visoki Dečani — možda najljepšeg i najznačajnijeg kulturnog spomenika Srbije iz 14. stoljeća. Camp je smješten na vrhu jednog brdaša i odlično je opskrbljen. Ima uredeno šatorište, sanitarnе uređaje, kuhinju i vikend kućice za iznajmljivanje.

Veoma smo impresionirani manastrom; vanredni ornamenti i arhitektura ove gradevine romansko-gotskog stila, čine je jedinstvenom u svijetu. Mnogo turista iz stranih zemalja zajedno sa našima svakodnevno dolaze ovamo; freske i freske od poda do stropa, pa i cijeli strop pokrivaju iznutra zadužbinu Stevana Dečanskog, čije tijelo se i danas nalazi u monumentalnom sarkofagu, tako savršeno balzamirano da je potpuno očuvano. Na točno određeni dan u godini sarkofag se otvara uz velike ritualne svečanosti, tisuće vjernika i znatiželjnika dolaze toga dana u Dečane. Vodič nam je ispričao da je svojedobno od strane jednog američkog turiste bila ponudena basnoslovna svota dolara da se za njegov čef otvor i sarkofag u nedozvoljeni dan, no dakako želja mu nije bila ispunjena.

Impresionirani napuštamo Dečane i nakon dvanaest kilometara vožnje dolazimo do ne manje znamenite Pećke patrijaršije, koju čine kompleks crkvi i kapelica okruženih zidom. Patrijaršija je počam od 13. stoljeća stalno nadograđivana, odato veoma značajna raznolikost stilova. Nekoliko snimaka uz prirodnii raritet: dud star preko 700 godina, veoma račvast i sav polegao po zemlji. Jedna grana svojim vrhom ulazi u zemlju da bi nakon dva metra ponovno iz nje izrasla, osigurana na tom mjestu korijenjem.

Iz Peći započinje poznata cesta, koja preko prevoja Čakor vodi kao jedina veza ovog kraja sa N. R. Crnom Gorom. Pred nama su masivi Prokletija. Suri tamni vrhunci od kamena svojim prijetćim oštrim i gromadnim oblicima opravljaju svoje ime. Nema tu elegancije Alpa. Upravo zapanjujuće po obimu, gomile kamena stisle su između sebe rijeku Bistricu čije mnogobrojne slapove i vijuge slijedi naša cesta, cesta koju vozači sa strahopoštovanjem spominju. S jedne strane vertikalna litica, a sa druge okomita provaljiva, na dvadesetak metara tri saobraćajna znaka: opća opasnost, zavoj i klizav teren. I tako iz zavoja od 350° u zavoj od 270° vodi taj uzak put, verući se uz litice Čakora. Sve projekcije su ovdje vertikalne, autobusi prolaze korakom preko ovog mjesta gdje caruje Priroda u svoj svojoj divljini i ljepoti. I opominje! Eto ovdje se survao u bezdan autobus sa trideset putnika, a ona ploča tamo govori o nekoj drugoj nesreći. I jedan srušeni most koji je nedavno odnijela bujica, moramo obići kroz plitak potok — i eto nas u planinarskom domu »Jelenak« u Bjeluhi. Lijepa jednokatna zidanica gostoljubivo nas je dočekala. Ima ovdje svega kao u trgovini, nije ni čudo, ovdje se opskrbljuju pastiri iz okolnih razstrkranih katuna. Samo benzina nema, ljubomorno ga čuva svaki onaj tko ne želi nekoliko dana čekati na autocisternu.

Cijela dva dana ostaju nam za uspone. Ovdje bi nas morao dostići Saša ukoliko popravi motor.

Strmim pašnjakom gusto posipanim gomilama kamenja penjemo se prema vrhu Čakora (1854 m), oprezno zaobilazeći brojne krave i konje pod čijim se nogama odvaljeni kamen pretvara u opasan projektil. Na vrhu nezaboravan prizor. Zalaz sunca čini crvenkaste stijene okolnih vrhova još crvenijima, a u prostranim pašnjacima na visoravni između vrhunaca iz rijetkih katuna ili običnih obora počinje se prema nebu izvijati dim i nazrijevati vatre ognjišta. Da, i mi moramo na večeru.

* * *

Kroz rastočenu crvljivu masu kamenja, koja ne pruža siguran oslonac umornoj nozi, penjemo se sutradan prema strmim liticama Djevojačkog krša (2046 m) i kad nam je nakon mnogo napora uspjelo da se popnemo na vrh našli smo sa druge strane, malo niže, jednu žutu kravu kako mirno pase — naime sa druge strane uspon je mnogo mnogo lakši, samo mi to nismo znali.

Na redu su bili još Starac (2426 m) i Vaganica (2111 m). Veoma umorni spuštamo se navečer u dom, nadajući se da ćemo dolje naći Vesnu i Sašu.

Ni sutra do podne nije ih bilo. Izgleda da ćemo ostati i nadalje sami na putu. Nastavljamo vožnjom do vrha Čakora, gdje se nalazi i jedan manji planinarski dom.

* * *

Tu smo na naše veliko zaprepaštenje doznali da su Saša i Vesna bili ovdje i kako nas nisu našli odjurili su brzo dalje — za nama!

Po srijedi je bio nesporazum, njih dvoje su po noći mimošli dom »Jelenak«, u kome smo ih Tanja i ja čekali i misleći da je dom »Čakor« jedini dom ovdje, odjurili ujutro dalje vjerujući valjda da nam je dojadio čekanje. Tako smo igrom slučaja ostali iza njih. Divno! Po ovim cestama hvatati nekoga, tko vjeruje da zapravo on hvata tebe i zbog toga vjerojatno pritiše gas do kraja.

Najvećom mogućom brzinom sjurili smo u dolinu rijeke Lima, da bi se opet 17 kilometara uspinjali serpentinama Trešnjevika. Đavolji uspon! Ako tako nastavi nećemo ih dostići — njihov scooter bolje »vuče« uzbrdo od našeg. U Andrijevici, na benzinskoj crpki doznajemo da su »bjegunci« povećali razmak na oko 3/4 sata. Možda ih uhvatimo na ovim »gore-dolje« brežuljcima?

Zatim je slijedio opet, po neznam koji put, onaj dosadni kvar na rasplinjaču, a i nervozu je učinila svoje. Saša povećava prednost na dva sata ili drugim riječima za 50—60 kilometara. »Utrka« postaje zanimljiva... uh!

No mi ne odustajemo. Izvlačim sve atome snage iz jadne Vespe, skližemo u zavojima i preskačemo rupe na putu. Dokle će samo izdržati tako?

— Hej... Stoooooooooj...!

Umalo se opet nismo mimošli. Iza nekog grma pred Kolašinom, radosno se keseci izide Saša noseći u ruci probušenu gumu, koju je upravo krpaо.

Opet zajedno, njegov tradicionalni defekt na gumi (mislim šesti ili tako nešto) donio nam je ovaj put sreću.

U Kolašinu, slikovitom mjestancu na Tari, što se smjestilo ispod Bjelasice (2137 m), uzimamo maksimalnu količinu benzina. Punimo sve raspoložive kantice i boce dragocjenom tekućinom, jer 260 km puta bez mogućnosti snabdijevanja gorivom je pred nama. Potez Kolašin — Biogradsko jezero — kanjon Tare — Žabljak — Crno jezero — Durmitor — Šavnik i Nikšić, gdje se nalazi slijedeća benzinska stanica.

Logor smo postavili u neposrednoj blizini Kolašina, uz Taru. Odat će vam tajnu. Poslužioč crke u Kolašinu ispričao nam je tako plastičnu i uvjerljivu priču o medvjedima-mesožderima u okolini, da o daljnjem putu noću nije bilo više ni govora. Jer navući na sebe bijes Tanje i Vesne, bilo bi deset puta gore od susreta sa simpatičnim brundalom.

* * *

Slijedeći dan bio je po bogatstvu utisaka najljepši dan ture. Ušli smo u kanjon Tare, čije obale na mnogo mjesta spajaju viseći mostovi, reflektirajući se još iz daljine u divnom zrcalu zelene rijeke ispod njih. Preko jednog od tih mostića skremo do Biogradskog jezera. Kroz gustu šumu vozimo se uzbrdo četiri kilometra. Lijepo jezero posve okruženo šumom i jednom malom čistinom na kojoj upravo grade planinarski dom i izletište. Za sada posjetioc logoruju u šatorima.

Vraćamo se na Taru, na novu cestu koju je nedavno podigla Armija kroz, možda, najljepši jugoslavenski riječni kanjon. Cesta je veoma dobra i široka, preko četrdeset kilometara vodi nas između dviju nasuprotnih stijena, gdje horizont predstavlja uski trak neba. Tamo duboko dolje hući uklijštena rijeka prisiljena da se pokorava fantastičnim oblicima kamenih zidova Sinjajevine i Durmitora.

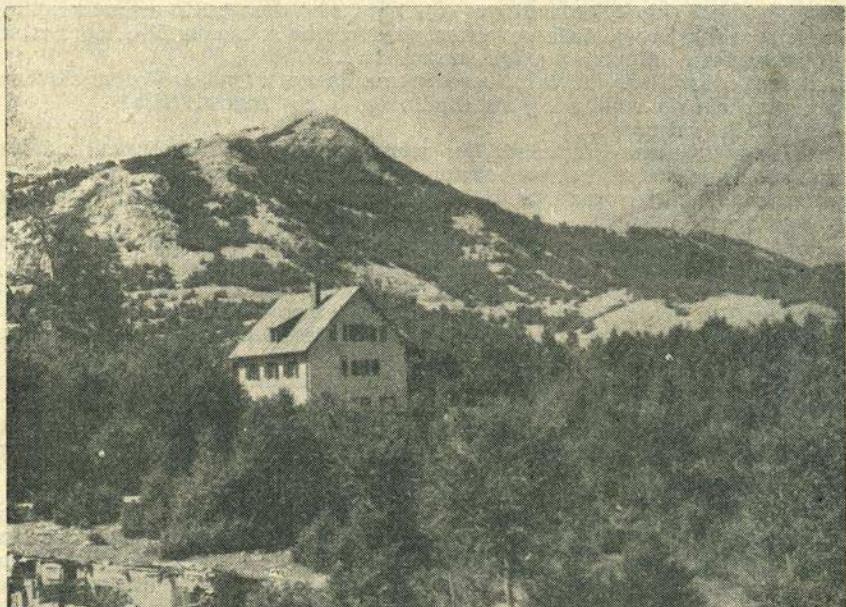
Srdito hući zelena rijeka, pjeni se i protestira u mnogobrojnim slapovima, željna slobode baca miljarde kapljica u gusto šipražje i na stanicu kamen, što sputava njenu slobodu. Bogatstvo zvukova izvija se u ovoj prirodnoj rezonantnoj kutiji u divnu melodiju neškolovanog kompozitora Prirode, a poneko veliko stablo bori se za život i na samom vrhu ogromne stijene, ocrtavajući svoj lik na onom komadičku neba, prkoseći vjetru i stihiji svake vrsti. Na čas slika nestaje. Zasljepljeni smo tmynom tunelom kroz koji prolazimo, iz koje kao u priči izlazimo u još veličanstveniji pejsaž skladnosti. Boja, oblik, zvuk i pojam ovdje su nedjeljivo jedno, čiji sklad nije mogla srušiti niti naša cesta, koja smisljeno iskorištava pogodne police stijena i prirodne usjeke, samo da nas još neposrednije unese u njih. Okomiti slapovi sa vrha kanjona ruše se u dubinu ispod ceste u nevidenim kombinacijama oblika zahuktale rijeke.

I na kraju kanjona kao nagrada čovjeku u borbi sa veličanstvenom divljinom — tanka crta vitkog mosta, što počiva na prozračnim lukovima, 160 metara iznad rijeke. Beton i čelik skladno, skoro nježno, uklopili su se u okolinu. Dostojan spomenik čovjeku čije je ime postalo legenda. Mladi inženjer Jauković, koji je i život

uzidao u svoje djelo, gradio je most i završio ga pred rat — da pomogne ljudima, da ih zbliži — sam je srušio najveći luk mosta da onemogući prijelaz okupatoru. Na rubu srušena mosta su ga strijeljali u nemoćnom bijesu.

Danas o tome govori malena spomen-ploča na mjestu gdje je pao.

Veremo se cestom prema Žabljaku, strmim serpentinama stižemo na najvišu naseljenu visoravan u našoj zemlji. Durmitorski masiv uokvirio je svojim Zubatim dvotisućnjacima pašnjake ravne poput vojvodanskih njiva, široke, nepregledne. Takav kontrast nismo očekivali — ravnica u brdima. Mnogo malih dašćicama po-krivenih kuća, urednih i čistih, čine mjesto Žabljak, centar ove visoravni. Cijelo mnoštvo raznovrsne stoke nalazi ovdje izdašnu pašu i čini glavno vrelo prihoda stanovništvu. Dolazimo do lijepog planinskog jezera zvanog Crno zbog njegove

Planinarski dom na Ivanovim Koritim pod Lovćenom

Foto: dr. Z. Poljak

karakteristične boje. U lijepoj šumi borova postavljamo šatore u campingu i brzo stavljamo u pogon našu kuhinju, jer između ostalog — treba i jesti.

Po noći kiša, prilično je hladno, a kapi dosadno bubnjaju po platnu.

* * *

Drugi dan vrijeme nije pokazivalo namjeru da se poboljša, magla se tek malo podigla i otkrila nam vrhove Durmitora. S obzirom na vrijeme i činjenicu da je veći dio naše male ekspedicije već bio тамо, odustajemo od uspona na Bobotov kuk, Savin kuk i Meded. Umjesto toga provršljali smo malo po okolici jezera i odlučili se za povratak u Žabljak.

Zalihe benzina naglo nestaju. Sa tri litre goriva svaki treba doći do Nikšića 80 kilometara dalekog, kroz vrlo brdovit predio, po cesti okvalificiranoj kao »srednja žalost«. Po svakoj nizbrdici vozimo ugašenih strojeva. Između Durmitora i Sinjaljevine probijamo se prema Šavniku, kroz mnogo čuka i kosih padina. U daljinji prema zapadu vidimo Goliju (1946 m).

Ugašenog motora uletio sam iza jednog zavoja u raskvašenu blatu kaljužu, uzalud pokušavajući zakočiti. Klizeći udarili smo snažno u kilometarski stup i prevrnuli se zajedno s motorom u jarak. Instinktivno sam se izvukao ispod motora i u zadnji čas zaurlao:

— Saša! Pazi!

Stao je baš na rubu blata, dotle sam pomogao Tanji da se izvuče ispod motora, pošla je par koraka i onda se od straha onesvijestila. Saša vadi apoteku i pruža prvu pomoć; zapravo smo sretno prošli, par ogrebotina i koja modrica. »Vespa« je izvukla kraći kraj: razbijen blatobran i reflektor i gubitak skoro čitavog benzina. Dijelimo preostali benzin na pola.

Ipak sam zadnji kilometar do crpke u Nikšiću gurao motor sretan što je najteži dio crnogorske etape puta ostao za nama.

Dovzvolili smo si raskoš i ovu etapu proslavili skupom večerom u luksuznom hotelu u Nikšiću, a malo smo je i zalili... naravno.

* * *

Jutro nas je zateklo već na cesti za Danilovgrad. Danas smo krenuli već u četiri sata, odlučili smo da vozeći dan i noć dopremo do mora, tj. otprilike 180 kilometara vožnje.

Sa zapadne strane naše šljunčane ceste uzdiže se Njegoš (1721 m), a s istočne vidimo Stožac (2223 m), pred nama je donekle plodna ravnica, sela se počinju povajljivati u većem broju.

Konačno, Danilovgrad! Odavde počinje dobra asfaltirana cesta. Brzinomjer pokazuje 60 km/sat. Ulazimo u Titograd, najmladi veliki grad u zemlji, modernih i širokih ulica, suvremenih zgrada. Sve je ovde riješeno u duhu modernog urbanizma, vrlo lijepo i ukusno. Najluksuzniji hotel »Crna Gora« zapanjuje skupocem i elegancijom izvedbe, vestibulima u staklu, palmama, bazenima i vodoskocima. U Titogradu smo izvršili najnužnije popravke na motorima, obišli ostatke razvalina rimske Diokleje i pošli prema Cetinju, drevnoj prijestolnici Crne Gore.

Mjesto je smješteno među samim brdima, idealno sa strateškog stanovišta, a to je u Crnoj Gori bio oduvijek važan momenat pri gradnji. Danas odiše skoro provincialnom mirnoćom svakodnevnog života. Zaustavljamo se pred omanjom čisto uredenom i novo olicenom kućom u glavnoj ulici. Ovdje danas živi najstariji crnogorski planinar 80-godišnji g. Radovanović, još uvijek čio i bodar. I danas redovito planinari.

Ulazimo u nisku oveću, starinski namještenu sobu u kojoj dominira velika petrolejka sa zelenim sjenilom, obješena o strop, preudešena za elektriku. Zidovi posve prekriveni starim slikama i fotografijama našeg domaćina i crnogorskih velikana. Uz zanimljivo pričanje proživiljavamo u mislima mučne dane crnogorske prošlosti. Borbe, ustanci, narodni vladike, prva štamparija Đurđa Crnojevića, čija su slova bila pretopljena u ubojita zrna da sačuvaju slobodu ovog ponosnog naroda. Pa zatim povijest prvih planinarskih uspona u Crnoj Gori i izradba znamenitog reljefa koji danas стоји u cetinjskom muzeju, sve nam to priča živući svjedok, koji je poznavao i družio se sa posljednjim vladikama, učestvovao u borbama za slobodu i bio pobornik izgradnje Njegoševog mauzoleja na Lovćenu.

Poslije podne odlazimo na Lovćen. Do Ivanovih Korita dolazimo scooterima, a dalje nastavljamo pješice. Uspon je dosta lagan i ugodan i predveće dolazimo na Jezerski vrh (1657 m) do Njegoševog mauzoleja. Okruglo zdanje iz najfinijeg kamena — dostojno velikog imena — meta je posjetu mnogih planinara i turista, najljepše je mjesto u Crnoj Gori. Pod našim nogama je divovski reljef, od Durmitorskog masiva do albanskih planina, od Skadarskog jezera do Boke Kotorske, sve se pružilo kao na dlanu, cijela Crna Gora.

Skadarsko jezero, kraj kojeg smo prošli na putu od Titograda prema Cetinju, odavde je osobito zanimljivo. Posve je prekriveno šašem, izuzev uskih vodenih cesta za brodove. Označene su ogromnim kolcima, što vire iz vode. Pravi jezerski Llano-Estakado. Jezero je veoma bogato ribom, o čemu svjedoče cijele flote ribarskih brodova i tvornica konzervi uz obalu.

Nadalje vidimo Titograd, Cetinje i cestu kojom smo došli; sa druge strane beskrajna morska pučina, Boka i mala mjesta uz obalu. Najljepše u prizoru su dominantne crnogorske planine Golija, Njegoš, Vel. Kita i Pusti Lisac, koji cijelu ovu zemlju pretvaraju u sklad neopisive naskladnosti kamena. Čovjek postaje srušan u ovim perspektivama. Nedaleko Njegoševog počivališta stoji spomenik suvremenog doba, toranj TV-odašiljača, zapravo relejna stanica koja omogućuje prijem talijanske televizije u Crnoj Gori.

Po noći враćamo se u Cetinje i produžujemo odmah prema Budvi, novom asfaltiranom cestom koja se još gradi. Najprije malo uspona do planinskog prevoja i sunovratno sruštanje na morsku obalu započinje. Kao u nekom pitoresknom valceru,

jurimo još svježim asfaltom, jedan zaokret desno, dva lijevo ili obratno, prolazimo kroz surove gudure Lovćena, pred nama neprekidno svjetlujući svijetla svjećarica, što su pošle u lov. Zrak postaje sve toplij i poprima miris mora. Nešto smanjujemo tempo silaska jer dva-tri puta umalo nismo naletjeli na katranske bačve, što su ih graditelji neoprezno ostavili nasred ceste i kasno po noći stižemo u Budvu. U ponoć postavljamo šatore u campingu uz more. Po drugi puta prekršujemo logorski bonton noćnim zabijanjem kolčića.

Pravi život odmora je započeo. Kupanje, sunčanje i ono dragi ljenčarenje nakon dugotrajnog napora i odričanja, uživamo na vrućoj plaži južnog Jadrana. Jednog dana krećemo polako za Dubrovnik, utovarujemo se na brod i na taj način obilazimo našu lijepu obalu. Scootere smo prvezali uz ogradu, potrbuške se izvalili na gumene jastuke i promatramo ljepote naše obale što sama prolazi pred našim očima. Morate priznati da je to veoma ugodno. Makarska, Split, Šibenik, Zadar, Rijeka.

U Rijeku stižemo po noći i odmah nastavljamo prema Zagrebu. Okreću se opet kotači noseći nas kroz poznate krajeve Gorskog Kotara. Veoma je hladno i radosno stajemo kraj jedne vapnare da ogrijemo ruke; uz ugodnu toplinu koja nas prožima, raspreda se razgovor, sređuju se utisci, prepričavaju razne vesele zgode sa ture, kopka se po uspomenama.

San nas sve više obuzima, misli postaju sve više lične, intimne. I varate se ako mislite da smo razmišljali samo o kući i ljudima koje želimo opet vidjeti. U našim glavama rado se, doduše još grubo i neprecizno, plan trećeg dijela putovanja cestama i gorama naše lijepo zemlje. Takvi smo vam mi ljudi!

A sutradan smo opet krenuli dalje.

Njegošev mauzolej na vrhu Lovćena

Foto: dr. Z. Poljak

Pokisli izlet na Bijele stijene

Bilo je to prije 20 i više godina. Jednog me dana u mjesecu kolovozu zamolio u Karlovcu Dr. M., da ga povedem na Bijele stijene, da odmori premorene živce. »Vrlo rado« — i već smo se slijedeće srijede drmusali željeznicom do Ogulina nadajući se, da ćemo toga dana, jer je sajam u Ogulinu, naći, kakovu

»Zupci« na Bijelim stijenama

Foto: V. Matz

priliku i odvesti se kolima do Jasenka. Međutim, »planinarska« je stvarnost ispala drugačije.

U Ogulin smo stigli oko 15 sati. Nebo je bilo namrgđeno i saj mari, bojeći se kiše, rano su se vraćali kući, tako da smo s obzirom na našu »kolsku kombinaciju« ostali na cjedilu i — cesti. Ipak posredovanjem mjesnog liječnika, smilovao nam se jedan privatnik i svojim nas je autom »prebacio« u Jasenak, kamo smo stigli oko 17 sati.

Tamni su se oblaci sve jače gomilali, a mi smo pomalo već tvrdoglavu htjeli, da prije noći stignemo do planinarskog skloništa na Bijelim stijenama.

Ključ od skloništa dobili smo kod gostioničara u Jasenku te smo odmah krenuli u planinu.

Negdje na kraju treće četvrtine našeg puta počela je kiša. I — kakve li »lijepo« kiše! Žurili smo se koliko smo mogli, ali: odozgo kiša, odozdo klokoče voda niz puteljak, a sa strane rosa i voda s visoke trave i grmlja na uskoj stazi. E, bili smo mokri baš do kože.

Kad smo stigli do skloništa, počelo se smračivati. Još putem smo nagađali, hoćemo li naći u kući drva, ili ćemo morati sabirati u šumi, a noć je već tu... Doktor utakne ključ u bravu, okrene, a ključ: škljoc, pukne i ne otvoriti vrata. Sto sada? Noć je tu, kiša pada, a mi već do kože mokri. Natrag ne možemo, a u kuću ne možemo. Vrata silom ne možemo otvoriti, a na prozorima su žlejzne rešetke. Šta ćemo? Gledamo, možda bi nekako mogli kroz krov na tavan.

Krov je još nov daskom pokriven. Gledamo se šutke i šutke copkamo s noge na nogu. Kad, doktor opazi, da su neke daske na krovu već otkidane i da su opet složene, a nisu pribijene. Bit će tu nešto. Ali: kako na mokri krov, s kojega se cijedi obilna kišnica? Srećom, nedaleko kuće spazismo veliku, suhu, bukovu granu, s koje su bile odsječene tanje grane, a deblo je ostalo s rašljama. Eto — originalne ljestve. Privukli smo tu granu i osovili je do krova. Doktor, i mlađi i veći od mene, popne se po toj ljestvi — grani na krov do onih odbijenih dasaka, izvuče ih tri, četiri bez velike muke i provuče se kroz rupu na tavan. Sad je trebalo podići naprtnjače! I tu nam je bila sreća sklona. Našao sam još jednu odulju rašlju, s kojom sam, s one rašljaste grane, po kojoj se doktor popeo, dadao i doktorovu i moju naprtnjaču.

Ali, sad dolazim ja na red! A meni već — godinice... Dokor se napola izvukao iz rupe na krovu, ja sam pružio obje ruke i, i... išlo je. Makar i potesko, doktor me privukao te sam se mogao kroz rupu provući na tavan. Imali smo sa sobom »šišmiš lampasić«. Zapalili smo ga i — s tavana se po pravim ljestvama spustili u kuhinju. A u kuhinji, divnog li čuda, štednjak i oko njega naslagano mnogo suhih bukovih drva. Je li potrebno opisivati, kako i koliko nam je odlanulo! Našlo se još i nešto suhog papira u našim naprtnjačama i naložismo vatru.

Suha bukova drva, ogranci, kako li su brzo zapucketali i začas razbijeliše željezne ploče na štednjaku. Spustili smo, tj. zatvorili vrata, što su vodila na tavan, zatvorili smo vrata i od spavaonice, i začas se kuhinja ugrijala, tako da smo mogli nad vrućim štednjakom dosta brzo posušiti komad po komad naše odjeće.

Došlo je i doba za večeru, koja nam je zbilja prijala. Nahranili smo se i sad je trebalo odlučiti, gdje će se — spavati. U spavaonici bi nam bilo hladno pod vlažnim biljcima, a i stelja, koja je bila na ležajima, bila je pljesniva i vlažna. Odlučili smo »prospavati« noć u kuhinji, kako to već planinari znaju, svaki na jednoj strani štednjaka, na klupama. Drva je bilo dosta, ložili smo cijelu noć i dremuckajući dočekali dan, za koji smo se nadali, da će biti vedar.

Opet smo se prevarili! Kiša je padala cijelu noć i dalje cijeli dan i — nije bilo druge, u 15 sati, po jakoj kiši, krenuli smo u Jasenak. Da, opet smo pokisli do kože. Kod gostioničara — mislim, da se je zvao Kosanović — vratili smo potrgani ključ i ispravljedali mu, kako smo se proveli na Bijelim stijenama. Naručili smo večeru, a on nam je posudio svoje gaće i košulje, da smo se mogli presvući u suho, jer se naše naskroz promočeno rublje i odjeća sušila u kuhinji cijelu noć. Ali — »osvetili smo se... Navečer, smo se, štono riječ, baš gospodski, i čašicom dalmatinskog vina okrijepili, pa i raspoložili, i raspoloženi zaspali — do kasnog jutra. Drugi je dan svanuo krasan, sunčan,

svjež. Doručkovali smo, obukli se u suho i krenuli ispod Bijelih stijena, ispod Bjelolasice i preko Poljana u Mrkopalj. U Mrkoplju smo objedovali, poslije objeda otišli u Delnice i vozom se vratili u naš Karlovac.

Prošlo je tome već mnogo godina, ali ni doktor M., a ni ja, ne zaboravljamo taj izlet. Premda je bilo neugodnosti, ipak nam je ostao u ugodnoj uspomeni. U poodmaklim već godinicama, u devetom već deceniju života, takva su planinarska sjećanja ipak dragocjena. A tko zna, da nije bilo baš takvih izleta i takvih veranja po utrtim putovima i neutrtrtim planinarskim stazama, da nije bilo baš takvih planinarskih napora i »zdravog umaranja«, tko zna, da li bih uopće danas još to i pisao...

Zeljko Magdić

Prvi uspon

Redovno posjećivanje nastave u Alpinističkoj školi i vježbe na Okiću trebalo je konačno »okrunuti« usponom u pravoj stijeni.

Kao i desetke drugih prije njega, i Ernesta je za njegov prvi uspon čekao HPD-ov smjer u Klekovoj stijeni.

Ali, nismo imali penjačkog materijala. Tko će pomoći, tko će posuditi ionako skupi penjački materijal? Možda »Velebitaši«? Idemo k njima.

— Dečki, možete li nam posuditi uže, klinove, kladiva i drugo?

— Može. Ta riječ suglasnosti izgovorena je tako jednostavno, da sam ih molio da mi to još jednom kažu. Zahvaljujemo na drugarskoj pomoći.

U jutro 26. srpnja 1959. krenula je trojka iz kuće na Kleku prema stijeni gdje počinje HPD-ov smjer. Prvi je išao Zdenko. On će penjati slobodno i kretat će se uglavnom oko Ernesta, invalida bez noge. Putem do stijene uvjeravao sam ga da sam prije toga bio na vježbama i nabrajaо svjedočke.

Stigli smo do stijene. Meni je određeno mjesto prvoga u navezu, a treći je išao Ernest. Stigao je ovamo podupirući svoj dugi korak štakama. Pod sti-

jenom Zdenko je rastavio Ernestove štake na četiri dijela, napravio od njih omot i pričvrstio ga Ernestu na leđa.

Polazak.

Kod prvog osiguravališta znoj sa Ernestovog lica govorio je da se u njemu nešto zbiva. Preuzeo je ovdje osiguranje, očito zadovoljan da svoj »prvi ozbiljni cug« može proživjeti sjedeći. Kod trećeg osiguranja Zdenko i ja penjali smo gotovo uporedo prema kaminu. Na pola puta zaustavio nas je Ernestov uzbudeni glas:

— Izgubio sam štake. — Uzbuđen prvim usponom nije u prvi čas ni primijetio da je ostao bez tog pomoćnog rekvizita. Zdenko predlaže da nastavimo, pa ćemo Ernesta odnijeti s vrha do kuće, a sutra ćemo nas dvojica potražiti štake.

— A što ako nas svu trojicu trebati netko treći nositi do kuće — usprotivim se ja.

— Znači — ... ne doreče Zdenko.

— Jasno — odgovorih.

Računao sam da se Ernest i ja sporije krećemo, pa će nas Zdenko već stići. Na sreću Zdenko se nije morao daleko vraćati.

U kaminu je Ernest dokazao od kolike su vrijednosti bile vježbe na Okiću. Prošao je bez teškoća. Priječnicu je prvi prošao Zdenko, ostavljajući za nas karabinere u klinovima. Tako je za mene riješen težak detalj. Naime, najtežim u tom smjeru smatram uvući i izvući karabiner iz kлина na kojem, o odebljoj žici, visi ploča sa natpisom da je »zabranjena upotreba za vrijeme bavljenja voza u stanici«. Uvijek se kod tog kлина ušeptljam, ali ipak poštujem tradiciju i ostavljam ploču visjeti. Prelazeći priječnicu Ernest je dokazao da alpinist mora penjati »glavom«. Ali, dokaz je bio suviše bukvalan. U nedostatku jedne noge za podupiranje, Ernest se je prihvatio za oprimak najprije zatiljkom, a onda bradom. Nažalost, koža na podbratku nije izdržala.

Na polici slijedi obavezan upis u knjigu, udaranje štambilja u legitimaciju i za protuuslugu, — ostavljanje otiska štambilja našeg odsjeka u knjizi. Idemo dalje. Ne znam kako sam previdio prvi klin poslije police i otišao dalje mimo njega. Nemajući u tom klinu karabinera, Zdenko je, penjući slobodno, postao prekratak za slijedeći oprimak. Pogledao je u dubinu. Neugodno! Tada se sjetio da je negdje čuo ili čitao o skoku dr-Joba za klinom. Trenutak koncentracije, odmjeravanje, trzaj cijelim tijelom i — uspon je nastavljen. Ovim se ispričavam Zdenku za taj previd. Za izgubljene kapi znoja za taj previd obećavam pivo! Iz smjera smo izašli, kao obično, kroz okno. Na vrhu smo! Ernest se smjehio, blistao. Zadovoljno je obližnuo znoj sa paperja, koje će se uskoro razviti u muške brkove.

— »Dečki... dečki... ja... ja ipak nisam manje vrijedan.« Snaga volje, svojstvena samo razumnom biću, koje zna što hoće, pomogla mu je da se uvjeri da nije nesposobniji od ostalih dvonožaca ljudskog roda. Za psihu jedinke, koja se razvija u zrelog čovjeka, to je od presudnog značaja. Iskreno smo mu čestitali!

Dr. Petar Kleut, general JNA (Beograd)

Velebit

Tko voli ljepotu prirode, taj se divi Velebitu kada ga vidi prvi i kada ga vidi i po stoti puta. Njega vole Ličani i Primorci, a vole ga i svi drugi Jugoslaveni, jer je on jedna od najljepših naših planina. Podvelebićani ga vole kao nekog svog bliskog, rođenog. Onaj kome su još od djetinjstva oči bile pune Velebita, tko je gledao kako se sunce rađa iza njegovih ogranaka i zalazi za njegove vrhove, čiju su djetinju maštu razbuktavale bakine priče o čudesima koja su se desila u vrletima i šumama ove planine, tome se iz duše do smrti ne iseljavaju kršni obrisi zavičaja. Drage i svježe slike kao lik bliskog rođaka iskrasavaju u sjećanju kad god čovjek smogne vremena da misli o sebi i svojima. Onaj koji o Velebitu nešto više zna, bilo iz djetinjstva, bilo iz zrelog doba, ne može o njemu govoriti kao da je to kakva mrtva i hladna stvar, jer on i nije mrtva gomila kamenja bez veze s ljudskim sudbinama, patnjama i ushićenjima i bez utjecaja na historiju naroda i živote pojedinaca. Onaj koga životni put odvede ispod Velebita u daleke zemlje, na dulje vremena, ne može mu opet prići, a da mu već prvi pogled na njega, na njegove strme padine i vijenac oštrelj vrhova ne izazove uzbuđenje ravno onome koje na povratku iz dalekog svijeta osjeti na pragu rodne kuće.

Kod stanovnika svoga podnožja koje je priroda obdarila bistrinom i bujnom maštom, Velebit je od davnina svojom gigantskom pojавom, divljinom

svojih vrleti i tajanstvenom dubinom svojih šuma izazivao predodžbe o nat-prirodnih bićima, vilama, zmajevima i neranjivim krilatim div-junacima. Nazivi vrhova i prijevoja ukazuju na davne događaje i narodna predanja (Razbojna Draga, Babino Jezero, Sveti Brdo, Vlaški Grad, Čorina Prosina), često i na teške borbe i ljudske tragedije. Skalaste geološke prijelome u pojusu grebena ljudska mašta pretvorila je u rimske ceste i puteve austrijske carice Marije Terezije. Negdje u još neotkrivenim pećinama, legenda kaže, nalazi se blago ugarske kraljice koja je ovamo bježala pred Hunima, i tko zna čije je to. Do velebitskih prijevoja dopirali su talasi velikih najeza sa Istoka, a na zapadnom njegovom podnožju stoljećima su uzajudno pokušavali da se utvrde Latini. Velebit je ipak već preko hiljadu godina slavenski i takav će ostati vježito.

Svako podvelebitsko selo ima svoju dugu zbirku usmenih predanja o neobičnim dogodovština u ovoj planini. Da ih je vješto pero pohvatalo u prijelomno doba, kada su usmena predanja na prelima počela uzmicati pred pisanim pripovjetkom, bio bi to materijal za čitavu epopeju o starcu Velebitu. Stare hajdučke legende dopunjene su odskora novim istinskim legendama o borbama, junaštvinama i stradanjima u Velebitu i podno njega u toku posljednjeg rata. Mnoga je osvetnička partizanska puška planula iz njega i oborila uljezatudina, mnogi narodni zbjeg našao je siguran zaklon u njegovim vrletima i pećinama.

Dugačak je oko 150 kilometara, pa je prema tome jedna od najdužih planina u našoj zemlji. Na najvećem dijelu dužine visina mu je preko hiljadu metara. Od Senjskog bila pa do Svetog brda nad Lovincem, tj. na dužini od sto kilometara, ima preko trideset istaknutih vrhova sa visovima iznad 1.500 metara, a najviši je na dijelu između Medka i Paklenice (Vaganski 1758 m). Planinar gu uzduž teško može prijeći za manje od nedjelju dana. Širok je međutim svega 15–25 km, pa liči na ogromni zid postavljen između Like i mora. Nije malo Ličana kroz dugu vijekove nagađalo kakve bi blagodati Lici donio onaj koji bi probio negdje ovaj zid, da blagi morski zrak nagrunе u Liku i da lička polja prekriju vinogradni. A naše pokoljenje, evo, ostvaruje u drugom vidu ovaj stari san. Velebit će usoro biti probijen skroz-naskroz na dva mesta, ali ne zato da bi se morski zrak dovukao u Liku nego zato da bi se ličke vode spustile k moru i svojim padom pokretale električne centrale sa godišnjim kapacitetima u milijardama kilovatsatova električne energije. Već su počeli radovi na akumulaciji voda Like i Gacke, da bi tunelima dugim 34 km bile spuštene najprije iz Kosinjske doline u Gacku, a zatim kroz Velebit prema Senju. Iz Velebita će električna snaga poteći za Srednju Evropu, tamo kud je nekad otjecala lička radna snaga, muška snaga i mladost. Drugi veliki vodenih tunel planira se u području ponora Otešice kod Gračaca k donjem toku Zrmanje. Stariji Ličani, kad im pričate o ovim projektima, da bi izbjegli pesimističke komentare, samo kratko konstatiraju »Svašta more biti«.

Pod Velebitom svud uokrug stanuju etnički čisti Jugoslaveni. Stranca ni od korova. U njemu i neposredno na njegovom podnožju ima oko stotinu sela. Ni jedno od ovih sela nije bilo bez svojih partizana. Iz tih su sela nikli slavni srpsko-hrvatski bataljoni bratstva i jedinstva: »Pekiša Vuksan«, »Mićo Radaković«, Primorski bataljon, četa »Matija Gubec« i nekoliko četa koje su se borile u drugim ličkim i dalmatinskim bataljonima. Zdrav, plemenit, bistar i hrabar soj, šta o njemu drugo da kažemo! Čuveni Cvijić i drugi demografi pisali su uvijek najljepše o kršnim goršacima ispod Velebita, koji »cijeli svijet naseliše, a sebe ne raseliše«.

Velebit promatran s mora izgleda ponekad kao ogromna kamena gromada, siva i pusta. U stvari, od Senja do Obrovca u uvalama i dolinama Velebita i uz obalu, gdje mu podnože peru morski valovi, ima oko četrdeset malih sela koja žive od stočarstva i pečalbe. Primorske strane Velebita bile su nekad pod prastarim šumama, a onda su došli Mlečani sjekli nemilice šumu za izgradnju ne samo svoje flote, nego i za mnoge druge u Sredozemlju i Velebit je do mora ogolio. Sad se ovdje-ondje dižu male šume. Sa Ličke strane je potpuno pošumljen.

Nepošumljeni dio Velebita pokriva pašnjaci, a na padinama bliže podnožju naći će se i po koja obrađena vrtača. Na visoke pašnjake oko vrhova izlaze u proljeće desetine hiljada ovaca, junica i volova da bi tamo ljetovale i utovljene u jesen vratile se u sela. Pašarina nije naročito visoka, a lugar koji je naplaćuje po grlu stoke, ako nije pretjerano pedantan, može da se i zabroji za koju stotinu. Vukovi su u zadnjih nekoliko godina prilično suzbijeni i ne nasrću noću na torove kao ranije. Medvjed koji se ostrvi na goveda biva osuđen i ubijen, a poneki kažu, nestane i bez osude. Od rijetke divljači, pored zakonom zaštićenih medvjeda i srna, ima mnogo divljih svinja. Između dva rata ih nije bilo, ali su se poslije rata namnožile, pa ih sada ima desetine velikih čopora. U pošumljenim vrhovima ima još tetrijeba, a oko vrhova kruži velebitski suri orao.

Velebit je sav lijep i privlačan, ali su mu neki dijelovi daleko čuveni po ljepoti. U Sjevernom Velebitu, pored mnogih vrhova, prekrasnih duliba, ističu se ljepotom stijene Rožanskih kukova i Bijele stijene. U Južnom su Velebitu veličanstveni kanjoni Velike i Male Paklenice, koje su proglašene za Nacionalni park. Među mnogim špiljama veličinom i ljepotom ističe se Cerovačka špilja kod Gračaca, koja je u mnogo čemu slična Postojnskoj Jami. Sa velebitskih vrhova čovjek vidi more sa otocima i lička polja, kao i Risnjak, Kapelu, Plješivicu, Dinaru i mnoge druge planine.

U planinarskom pogledu to je najinteresantnija planina u Hrvatskoj, a bez sumnje jedna od najljepših u cijeloj Jugoslaviji, pa je zato uvijek dobro posjećena. U ratu su stradale neke od planinarskih kuća i skloništa, a poslije rata je podignuto nekoliko novih. Sada su najznačajnije kuće na Zavižanu (između Krasne i Jurjeva), kuća na Bačić kosi (između Gospića i Karlobaga) i kuća pod Badnjem (između Medka i Paklenice). Kad još budu izgrađene kuće na Visočici, pod Sv. brdom i na Crnopcu, lanac kuća olakšavati će uzdužno planinarenje Velebitom. Markirane planinarske staze prilično su razgranate. Velebit posjećuje svakog ljeta nekoliko hiljada planinara iz svih krajeva naše zemlje, a obilaze ga i stranci.

Velebit su posjetili i njime se oduševljavali mnogi naši učenjaci, pisci i pjesnici. Preko njega je putovao i divio mu se Dositej Obradović 1761. godine. »Išao sam sve pjevajući, da se gore i doline razliježu. Još da se nisam negdje pastirskega pasa plašio, činilo bi mi se da na Pegazu konju jašem«, pisao je on o tome. Vuk Karadžić prešao je Velebit preko Halana 1845. godine. Stručno geografski prikazao ga je i s divljenjem pisao o narodu pod Velebitom naš slavni geograf Jovan Cvijić. Veliki dio svog pjesničkog stvaralaštva posvetio mu je Vladimir Nazor. U planinarskom pogledu, između ostalih, opisao ga je vrlo stručno dr. Josip Poljak, a dr. Radivoj Simonović, dolazeći svake godine iz daleke Vojvodine, prešao ga je više od dvadeset puta uzduž i poprijeko, fotografirao oko 2.000 puta i mnogo pisao o njemu naučno i s toplinom.

Velebit neodoljivom snagom vuče k sebi svoje znance, i davne i nove. Oni mu se uvijek rado vraćaju. On pruža ogromne vidike, pun je kontrasta pitomoga i divljine; nudi uvijek nove čari, lijeći svojim zrakom, vodom i tišinom. Tko je jednom čuo kliktaj njegovog surog orla, video u prirodi hitri skok srne, pogledao u pijesku kraj izvora otisak goleme medvjede šape, napio se vode sa njegovih izvora, upoznao ljude s velebitskih strana, taj će uvijek željeti da ponovno tamo dođe.

(Iz »Zavičaja« br. 13, Beograd 1959)

Prof. Josip Baugut

Odgojna vrijednost planinarenja

Penjući se planinar je aktivan cijelim svojim bićem, dakle i tjelesnim i duševnim snagama. To je razumljivo, jer i planinar je živi čovjek, redovno još sa zdravim sposobnostima, pa ne može pješačiti planinama slijepo, gluho i bezosjećajno. Uslijed toga on — htio ne htio — mora putem mnogo šta vidjeti i čuti, pamtitи i razmišljati, što je opet praćeno čuvstvovanjem. Pored svladavanja napora pješačenjem po planinama on vrši, dakle i neke druge funkcije. Nema sumnje, da sve takove aktivnosti, imaju svoje učinke na obrazovno-odgojnoj strani kod planinara. Međutim sva utjecanja u smjeru odgoja ne mogu se jednakо pripisivati u zaslugu planinarenju. Neka su u potpunosti posljedica planinarenja, druga samo posredno, a imade i takovih, koja nemaju nikakove veze s planinarenjem. Odmah ćemo to razumjeti kad navedem nekoliko primjera.

Kad na pr. planinar foto-amater penjući se odabire i snima najljepše prirodne slike ili kad se planinari za vrijeme penjanja dive prirodnim ljepotama, oni oplemenjuju svoj ukus. Odgojna strana ovakovoga popratnog djelovanja kod planinarenja jest pretežno na čuvstvenoj strani. Naprotiv orientacione vježbe, tečajevi za čitanje geografske karte, tečajevi za upotrebu kompasa, izvješćivanja o izvršenim usponima, pa planinarske izložbe i muzeji proširuju

obrazovanje pretežno na umnom području, dok radovi vodiča, gorskih spasaoca pa i sami tečajevi o spasavanju i o prvoj pomoći, odgojno djeluju na etičku stranu planinara. Sve su ove planinarske djelatnosti nuzgredne i pratne, ali su povezane uz samo planinarenje, upravo iz njega proizlaze i — što je vrlo važno — u mnoge od njih se mogu ukopčati i naši najmladi članovi — pioniri. Odgojni efekti, dakle, proizlaze i iz sporednih planinarskih aktivnosti.

Pioniri se redovno još ne mogu ukopčati u doživljavanje lijepoga. Sposobnost takova estetskog doživljavanja razvija se kod čovjeka — u pravilu — tek u pubertetu i poslije njega. Pa ipak i pionire treba voditi u prirodu — u ovome slučaju u planinu, — da budu tamo što češće i više okruženi lijepim. Ovakova navika pa česte glasne izjave divljenja odraslih planinara, koji takove estetske užitke intenzivno proživljavaju, polako će i postepeno razvijati i u pionira i omladine estetski smisao, postepeno će i ona uočavati i nalaziti lijepih oblika u planinama i u njima uživati.

Popratna je pojava kod planinarenja i razvijanje patriotskih osjećaja: domoljublja i rodoljublja. Tko ima često prilike diviti se ljepotama svoje domovine taj se svojim čuvstvom ne može pasivno odnositi prema krajevima, koje obilazi. Pri svakom sjećanju na krajeve, koje je propješačio, on osjeća ugodu, koja se postepeno proširuje i tako se javlja i razvija ljubav prema domovini.

Planinari prolaze često i kroz naselja, gdje dolaze u dodir s narodom. Upoznavaju se s odlikama toga naroda i tako se razvija u njima ponos, što i oni potječu iz toga i takovoga naroda. Ovakovim doživljajima razvija se ljubav prema svome narodu.

Ovdje moram spomenuti još jednu vrlo vrijednu odgojnu posljedicu planinarenja. To je razvitak drugarstva.

Redovno se planinari u skupinama. Takova skupina često nailazi na poteškoće, koje ne može svladati pojedinac sam. Tada je potrebna međusobna pomoć članova skupine. Pionir i omladinac — htio ne htio — planinareći niz godina stiže drugarski odnos. On se drugarskom odnošenja upravo i ne može opirati.

Napokon ćemo nešto reći o odgojnem utjecaju spontanog svladavanja neobičnog napora pješačenja po planinama. U svakoj aktivnosti planinara voljna funkcija je gotovo isključiva. To je za formiranje volje od velike važnosti.

Svako djelovanje nailazi na poteškoće, zbog kojih ga dijete i malodušni često i brzo napuštaju. Tako je i kod planinarenja. Malodušno dijete penjući se užbrdo brzo se tuži na umor i dosadu. Uspije li odraslim, koji ga vodi na prvi planinarski podvig, uvjeriti ga, da će biti veoma zadovoljno, kad stigne na cilj, dijete će nastaviti i na samom cilju vjerojatno uživati. Time je prva „runda“ dobijena, led je probijen. Nakon nekoliko takovih planinarskih podviga dijete se počinje pouzdavati u vlastite moći, stiče iskustva o uživanju nakon izvršenja voljne akcije, a to daje opet podstrek za daljnje akcije. I kad se svladavanje napora približno jednako teških akcija uhoda, nastaje potreba ili želja, da se snage iskušaju na većim i težim turama. U koliko se težina za izvršenje zadatka bude povećavala, u toliko će se pojačavati i zadovoljstvo nakon izvršenja. I dok je prvi planinarski izlet trajao možda samo jedan sat, nakon višekratnog penjanja trajanje pojedinih uspona trajati će i po nekoliko sati, da se dalje postepeno produži možda i na 6 do 8 sati dnevno. Kad se to već postigne, onda se jasno opaža, da kod toga novog planinara nema više kolebljivosti ni malodušnosti.

Kad se govori o utjecaju planinarenja na odgoj, onda se u prvom redu misli o njenom učinku na pionire i omladinu. Posve razumljivo! Oni su još u razvitu, njihove sposobnosti još nisu izgrađene, ali su u bujanju. Oni se moraju još ospozobljavati za život u društvenoj zajednici, u kojoj trebaju postati aktivni članovi. Zajednica zadaje svojim članovima velike zadatke. Zadatke, koji se mogu izvršiti često tek nakon dugotrajnoga, ustrajnog i marljivog rada. To pak može samo čvrsta, iskušana i ustrajna volja. Tko takove nema, taj će zakazati ili sustati u izvršenju zadatka. Zato se u odgoju mnogo ističe važnost za formiranje pozitivne volje. Ako se, dakle, kod naše omladine i pionira uspije aktivirati voljna strana njihovog duševnog života time, da ih se ukopča u redovito planinarenje, njihova voljna funkcija brzo će se snabdjeti svim pozitivnim svojstvima. A od omladine, koja je bila pod utjecajem aktivnosti redovitog planinarenja — razumije se uz predpostavku, da su i putem redovnog obrazovanja stekli potreбno znanje i umijeće — može se s pouzdanjem očekivati, da će s lakoćom ispunjavati zadatke, koje će dobivati od zajednice i to ne samo one, u kojima prevladava voljna, već i one u kojima je jače istaknuta intelektualna ili emocionalna strana psihičkog života.

Ukopčavanje omladine u planinarenje — prema svemu što smo rekli — od velike je odgojne važnosti, a time i od značajne koristi za društvo.

Pitanja za diskusiju

Dr. Zeljko Poljak

O problemu Velebita

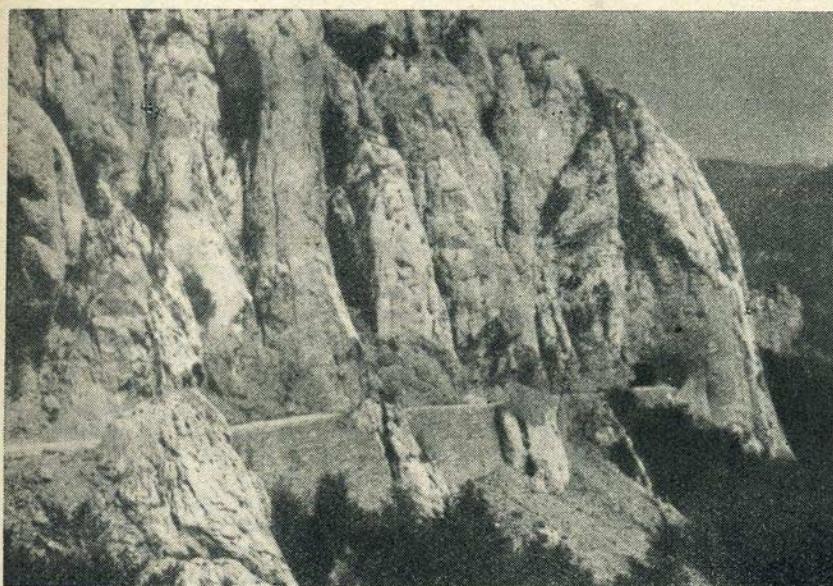
Činjenica je, da uza sve poduzete napore ni petnaest godina nakon završetka rata naša najljepša i najveća planina nije u stanju da zadovolji uvjetima za masovno posjećivanje. Planinarstvo, koje se danas sve više nastoji staviti u službu rekreacije radnih masa, ne može stalno zahtijevati od ljudi željnih odmora da po-sjećuju Velebit noseći na svojim ledima potpunu opskrbu, uključivši šator i pokrivač doprinosajući žrtve odricanjem svakog komoditeta. Malo je danas entuzijasta koji bi svoj godišnji odmor žrtvovali za to da ga provedu u surovoj prirodi uz najteže fizičke napore. Apstrahirajući neznatnu manjinu, uglavnom mlađe ljude, koji ne poznaju nikakovih zapreka, nego ih dapače i traže uživajući u njihovom svladanju, većina planinara danas zazire od Velebita dajući prednost planinama sa udobnim domovima.

Moramo shvatiti duh vremena i moramo priznati da planinarenje ne smije stalno zahtijevati požrtvovnost i suviše napore i da pod današnjim uvjetima života mora pružati što više užitka uz što manje uloženog napora, truda, a i troška. Ako ovako gledamo na to pitanje, uvidjet ćemo da je sva propaganda o Velebitu koju smo provadali putem štampe, predavanja pa i filmova padala u prazno. Propaganda nemože imati uspjeha ako istovremeno ne počnemo ozbiljno rješavati srž problema Velebita, a ta je u današnjoj fazi istovjetna s izgradnjom planinarskih kuća.

Što je u stvari potrebno na Velebitu uraditi i što konkretno planinari tamo žele imati? Potrebno je omogućiti planinarima duž čitavog velebitskog masiva dužinsku turu, što znači na relaciji od oko 160 kilometara podignuti čitav lanac planinarskih kuća, stalno otvorenih, u kojima bi planinari sa punom sigurnošću

nalazili konačište, krevet, vodu i najnužniju opskrbu. Planinar koji u jutro kreće iz jedne kuće, treba bez poteškoća stići u slijedeću na noćenje i bezuvjetno treba imati osjećaj sigurnosti da će kuću naći otvorenu i imati krov nad glavom. Takovih točaka trebalo bi na Velebitu biti otprilike desetak (Senjsko Bilo, Zavižan, Alan, Šatorina, Oštarije, Šugarska duliba, Visočica, Struge, Dušice, Crnopac).

Da vidimo sada što smo mi do daraš na Velebitu postigli! Ako ne računamo dom u Jablancu, koji se nalazi uz morsku površinu, mi danas imamo na Velebitu na potezu od 160 kilometara (planinarski oko deset dana hoda) svega dva objekta koji nam mogu pružiti konak. To su Zavižan na Sjevernom i Štirovac na Južnom Velebitu. Rossijeva koliba u Rožanskim kukovima pruža putniku jedva krov nad glavom, dok je cisterna nepodesna za piće, jer je bez stalnog nadzora i prljava. O ruševnoj kolibi na Mirovu kod Alana, koja je posve neupotrebljiva, nije potrebno ni trošiti riječi. Jedini objekt u Srednjem Velebitu, dom na Bačić-kosi za

Velebitska cesta u kukovima nad Ravnim Dabrom

Foto: dr. Z. Poljak

planinare praktički nije od nikakove koristi jer je stalno zatvoren, bez čuvara i prepušten sam sebi naglo propada. Planinar koji bi htio ući u dom imat će velikih teškoća dok pronade ključ. Stanovao sam punih pet tjedana pod šatorom nedaleko doma, a da za to čitavo vrijeme nisam uspio ući u nj.

Neosporna je činjenica da je na Velebitu do danas građeno i investirano pričesto toga, no neosporno je i to da je postignuti efekt dosta skroman. Ta tvrđnja bit će još više potkrijepljena ako povučemo paralelu s uspjesima koji su postignuti na drugim našim planinama, pa i na onima od mnogo manjeg planinarskog značaja. Pitamo se sada, što je uzrok da na Velebitu nismo imali dovoljno uspjeha i da Velebit još uvijek predstavlja naš najteži problem.

Godinama je služila kao neosporno opravdanje tvrđnja da je Velebit nepristupačan, da nema komunikacija i prema tome da je gradnja kuća vrlo težak, možda i pretežak zadatak s našim finansijskim mogućnostima. Poznata je naime činjenica da transport grade do gradilišta kojiputa nadilazi i vrijednost same grade. No danas situacija nije više takova. Velebit je zadnjih godina postao vrlo komunikativan. Neka za ilustraciju posluži Jadranska magistrala, čiju važnost za razvoj planinarskoga stava na Velebitu mi danas još možda nismo u stanju dovoljno ocijeniti. Ceste koje se iz primorja penju preko Velebita iz Senja, Jurjeva, Jablanca, Karlobaga i Obrovca

postale su nakon izgradnje magistrale planinarski prilazi od prvorazrednog značaja i upravo su neslućene perspektive planinarstva u vezi sa dalnjim razvojem turizma na Jadraru.

Osim magistrale sagrađen je i niz drugih cesta koja zalaze duboko u planinu: dovršava se cesta koja s Oltara vodi sve do planinarskog doma pod Zavižanom, cesta koja je sagrađena od Kosinja u Lici produžuje se sve do kraja Lomske dulibe i samo je pitanje vremena kad će se spojiti sa spomenutom cestom od Oltara, iz Brušana kod Gospića nova cesta diže se u području Južnog Velebita sve do vrha Panosa na hrptu planine, iz Raduča kod Gospića penje se nova cesta do Solila pod Svetim brdom, a uskoro će biti produžena do doma na Štiroveu. I na kraju da spomenem i dovršenje ceste od prvorazredne važnosti, na koju se do sada još nitko nije osvrnuo i uočio njenu važnost. Radi se o dužinskoj cesti kroz Sjeverni i Srednji Velebit. Neke njene dionice započete su još prije rata, a prije dvije godine cesta je posve dovršena, tako da se danas može automobilom uporedno s Premužićevom turističkom stazom proći od Krasna preko Štirove, Bačić-dulibe i Došen Dabra do Karlobaga. Cesta je dovršena, no izuzev kamiona za izvoz drva nitko je drugi ne koristi. Kako vidimo, cestovna mreža uz turističku stazu ing. Premužića osigurava dovoljnu komunikativnost, bar što se tiče Sjevernog i Srednjeg Velebita.

Preostaje nam dakle kao glavna teškoća u problemu Velebita pitanje materijalnih izvora za investicije. Ovdje treba spomenuti da naše vlasti u politici izgradnje objekata ovakove prirode kao što su planinarski daju očiglednu prednost terenima koji su u blizini jačih industrijskih centara ili naseljenijih mjesta, smatrajući da takovi objekti moraju biti što pristupačniji i bliži širokim masama radnih ljudi u svrhu njihovog odmora, rekreacije sa konačnim ciljem jačanja radne sposobnosti. I letimičnim pogledom na geografsku kartu uvjerit ćemo se da u blizini Velebita takovih centara nema. To su činjenice koje mi kao stvarnost moramo prihvati i njima se što više prilagoditi.

Daljnja je činjenica, da zbog istog razloga, t. j. zbog nedostataka većih mjesta oko Velebita, na području Velebita nema ni jačih planinarskih društava, ni po broju članstva ni po materijalnoj bazi. Teško je zamisliti izgradnju planinarskih kuća bez jakih društava, samo sa snagama iz republičkog centra, a isto je tako teško ako ne i još teže pitanje koje dolazi nakon završetka gradnje, a to je održavanje i čuvanje sagrađenog objekta. Sa izgradnjom kuće problem nije riješen, nego je dapače postavljen novi teški problem, koji će godinama zahtijevati znatne materijalne žrtve. Treba biti na čistu s time, da naši planinarski objekti nisu komercijalni i da su u prosjeku i te kako pasivni. Konkretan primjer: objekat koji donosi godišnje prihoda oko 30.000 dinara, samo za troškove održavanja i čuvanja iziskuje deset puta toliko.

Ovdje smo načeli jedan vrlo teški problem, a to je pitanje čuvara. Rossijeva koliba, sklonište na Mirovu i dom na Bačić-kosi očito nam dokazuju da planinarske kuće nipošto ne bi smjele ostati bez čuvara. Njihov primjer pokazuje kako velika sredstva propadaju posve beskorisno. Ovi objekti danas nam u najboljem slučaju mogu pružiti jedino krov nad glavom, a iskustvo je pokazalo da je često bolje prenoći i pod vedrim nebom, nego u zapuštenoj i prljavoj kolibi. Ukoliko kuću zaključamo i opskrbimo potrebnim inventarom, iskustvo je pokazalo da će bez čuvara prije ili kasnije biti provaljena i opljačkana. Osim toga, zaključani objekti izvor su stalnih neprilika za posjetioce, jer prije izleta treba izvršiti dalekosjezone pripreme u pogledu skupljanja informacija i nabave ključa, a da i ne govorimo o tome na kakove će poteškoće naći turisti u primorskom mjestima, ako u toku ljetovanja žele poduzeti neki neplanirani izlet s mora u planine. U buduće ne bi više smjeli upadati u ovakove pogreške. Ni pod kojim uvjetom ne bi se smjele graditi kuće, koje nemaju izgleda za stalnog čuvara.

Iz svega što je do sada spomenuto mogli bi izvući slijedeće zaključke. Bezuvjetno nam je potrebno i to što skorije podignuti niz kuća. Te kuće moraju bezuvjetno imati čuvara i moraju stalno biti otvorene i pristupačne. No, sukobljavamo se sa dvije prepreke. Nemamo sredstava za gradnju kuća, a isto tako nemamo ni sredstava za plaćanje čuvara niti bilo kakvih izgleda u budućnosti. Postavlja se sada pitanje: da li je situacija u istinu posve bezizgledna i ima li izlaza iz kritičnog položaja? Odgovor je jasan! Na dosadašnji način, t. j. sami, vlastitim snagama nismo u stanju riješiti pitanje Velebita, barem ne na način koji bi zadovoljavao spomenutim uslovima, i to je najkrupniji planinarski problem ne samo Hrvatske, nego možda i čitave Jugoslavije. Ne preostaje nam dakle drugo, nego potražiti pomoć

i suradnju tamo gdje postoje slični interesi našima. Postoje organizacije i institucije gdje bi se moglo naći na razumijevanje za zajedničko djelovanje. Ovaj put bi se osvrnuo samo na jednu mogućnost, koja se u današnjim prilikama čini naj-pogodnijom, a to su šumarije.

Područje rada šumarija većinom se poklapa sa interesnom sferom planinara, a to je naročito slučaj upravo sa Velebitom. Interesi jedne i druge strane ne razilaze se. Spontano se nameće pitanje koordinacije i čudno je da se do sada na tom pitanju nije ništa poduzelo. Zajedničkim snagama dalo bi se postići daleko više uspjeha nego na dosadašnji način. U razgovorima s odgovornim ljudima u republičkom Sekretarijatu za šumarstvo naišao sam već prije nekoliko godina na razumijevanje i dobру volju. Sekretarijat je pristao da u okviru svojih kompetencija preporuči šumarijama suradnju upravo kod izgradnje planinarskih objekata. I u ličnom kontaktu sa upravnicima šumarija naišao sam na razumijevanje za ovakav oblik suradnje. Planinarski savez Hrvatske prihvatio je ovu inicijativu i na lične kontakte nadovezao službenu akciju.

Sada su upravo u toku razgovori o dva ključna objekta za planinare. Sa šumarijom u Senju (ispostava u Jablancu) trebalo bi se zajednički podignuti na Alanu planinarski dom — lugarnicu, gdje bi Savez investirao jednu četvrtinu vrijednosti i u zgradi postao vlasnik dviju prostorija. Gradnja je već u toku i kuća će se nalaziti oko 500 metara od Premužičeve staze na gornjoj staniči nove žičare koja se iz Stinice kod Jablanca penje na Alan. Za planinare je objekat na ovom mjestu od naročite važnosti od kada je proradila žičara. Ona je naime planinare dovela u prilično nezgodni položaj, jer ne vrši prijevoz putnika, a ni u perspektivi za dulje vremena nema izgleda da će za to biti stvoreni tehnički uvjeti, a zbog njenog rada prestao je kao suvišan kamionski saobraćaj, na koji su planinari do sada bili upućeni kod uspona u Sjeverni i Srednji Velebit, naročito na Rožanske kukove. Izgradnjom spomenute kuće planinari bi na tom kritičnom mjestu dobili objekt, koji bi po svome kapacitetu za dulje vremena bio posve dovoljan.

Drugi takav objekt gradit će se na Jelovojoj Ruji u Južnom Velebitu na ruševinama bivše lugarnice, a u zajednici sa šumarijom u Karlobagu. Uvjeti za gradnju na tom mjestu su u toliko povoljniji, što ovđe prolazi nova cesta iz Gospića preko Brušana, koja se penje do jednog vojnog objekta na obližnjem vrhu Panosu. Osim toga je kod ruševine sačuvana netaknuta cisterna za vodu velikog kapaciteta. Time bi se popunila ona velika praznina koja postoji između Oštarija i kuće na Štirovcu, a ujedno bi se dobila odskočna daska za uspon na Visočicu, gdje se danas nalaze samo ruševine predratnog doma.

Da poduzeta inicijativa nailazi na plodno tlo dokaz je i šumarija u T. Korenici, koja se sama obratila Planinarskom savezu nudeći sličnu suradnju na Goloj Plješevici, gdje planinari imaju već svoj objekt, no kako je bio bez čuvara, danas je to samo jedna neuporabiva i demolirana brvnara.

Postavlja se pitanje: što bi od ovakove suradnje imale šumarije, a što bi dobili planinari? Šumarije bi imale višestruku korist: materijalnu pomoć planinara kao suinvestitora, omogućen vrlo dobar nadzor nad posjetiocima šuma i nuzzaradu za lugare, koje danas šumarije vrlo teško bez naročito povoljnih uslova vežu za osamljeni objekt u visokoj planini daleko od naselja. Lugari koji bi ujedno bili i čuvari planinarskog dijela zgrade, mogli bi naplaćivati usluge od posjetilaca, pripremati im hranu, moglo bi im se prepustiti ubiranje noćnine, a po potrebi dati i posebnu, manju, novčanu nagradu.

Mi planinari dobili bi upravo ono što nam treba, a što je prema prije opisanim prilikama izgledalo nemoguće postići. Imali bi objekte koji bi bili čuvani, objekte koji bi u vijek bili u stanju pružiti konak i ležaj, a možda i prehranu. Nas bi ovakovi objekti koštali daleko manje, mi se s našom skromnom investicijom rješavamo i brige oko gradnje. Gradnja koju izvada šumarija jeftinija je, jer materijal nabavlja na jeftiniji način nego smo to mi u stanju, i što je možda najvažnije, nakon završene gradnje ne nameće se pitanje čuvara, koje kao mora tišti naše planinarske budžete.

Predložena suradnja možda bi se mogla ostvariti i na neki drugi, još pogodniji način (na pr. kupnjom etažnog dijela gotovih zgrada, dogradnjom ili najmom dijela zgrade na dulje vrijeme). Ta suradnja mogla bi se proširiti i na druga područja djelatnosti, što u ostalom i ne bi bilo nešto novoga ako se sjetimo izgradnje Premužičeve staze, koju je još prije rata ostvarila tadašnja Direkcija šuma u Sušaku. Možda bi se primjer Velebita dao primijeniti i na neka druga planinska područja

Hrvatske gdje još ima neriješenih problema. Možda bi planinarska društva kao najbolji poznavaoči lokalnih prilika pronašla i neke druge suradnike pod još povoljnijim uvjetima. Sjetimo se na primjer UKV instalacija i TV relejnih stanica koje u zadnje vrijeme niču na našim najvišim vrhovima (Učka, Velebit, Sljeme, Psunj, Kozjak, Biokovo).

Sve su to mogućnosti o kojima bi trebalo ozbiljno promisliti, i provesti široku diskusiju. Bit će sigurno i prigovora ovakvim kombinacijama zbog komplikiranih imovinsko-pravnih odnosa, zbog sustanarstva, problema »koegzistencije« i t. d. Bit će ukazivanja na one planinarske domove koji su isključivo vlasništvo planinara, a ipak uspješno posluju, kao što je to naročito primjer sa mnogim domovima u susjednoj Sloveniji. No odgovor je jasan. Dosadašnja praksa ne može se više primjenjivati na Velebitu. Planinarstvo se ovdje razvija pod posve drugačijim uslovima, a ti su znatno manje povoljni. Dosta je bilo velikih i skupih planinarskih objekata koji danas nedovoljno iskorišteni stoje kao mrtvi kapitali. Protegnimo se prema duljini pokrivača, megalomanija nam se dosta osvećivala. Planinari na Velebitu danas s pravom zahtijevaju osiguran krov nad glavom i skromni ležaj, a to je uistinu najmanje što im treba pružiti.

Vlado Redenšek

Popis špilja i ponora u Hrvatskoj

(Nastavak)

Permani

Pećina kod želj. stražarnice br. 27 stan.
Permani, 475 NE+50° N Breze, dub.
51,5 m, d. 222 m, l. c.
Ponor I u šumi Lužini 1700 m E+2° N
Permana, av. 430 m, dub. 41 m, B/113
Ponor II u šumi Lužini, 1670 m E+8° N
Pernana, av. 445 m, l. c.
Pećina u Umejaku 100 m N+30° E Per-
mania, av. 350 m, dub. 20 m, d. 78 m,
l. c.

Željeznička pećina 500 m SE+10° E od
kapelice u Brezi, av. 345 m, d. oko
50 m, DM/394, B/39, VK
Ponor kod Breze 525 m NW+6° N Breze,
av. 485 m, l. c.
Špilja kod Breze 400 m W+7° S Breze,
av. 485 m, d. 16 m, KSA

Špilja SW Breze 400 m SW+50 m W
Breze, av. 480 m, d. 50 m, l. c.
Pukotina u kraju Pili, 1120 m SW+14°
W Breze, av. 460 m B/113
Pukotina NE kraja Pili, 1050 m SW+15°
W Breze, av. 490 m, l. c.
Pukotina NE Bastičina, 700 m W Breze,
av. 477 m, l. c.
Ponor NE Bastičina, B/113
Pukotina N Kucinara 1250 m SW+18°
W Breze, av. 455 m, l. c.
Pećina pod Rumenćicom 1100 m W+11°
S Breze, av. 465, l. c.
Jama pod Malim brijegom, 950 m W+5°
N Breze ili 812 m W+10° NW od
doline Podhotskog brijege, av. 470 m,
dub. 20 m, B/113, Li 1923/55

Ponor I pod Malim brijegom 900 m W
 Breze, av. 450 m, B/113 B
 Ponor II pod Malim brijegom, 920 m
 $W+8^\circ$ S Breze, av. 455, l. c.
 Pećina na Laborini 1300 m $W+13^\circ$ N
 Breze, av. 465 m, l. c.
 Ponor na Laborini 1270 m $W+6^\circ$ N
 Breze, l. c.
 Pećina Jazbina 1070 m $W+15^\circ$ N Breze,
 l. c.
 Pećina Lazi 670 m $E+27^\circ$ S Breze, av.
 490 m, dub. 14 m, d. 65 m, KSA
 Ponor Pod Podgošćem, 1150 m $W+4^\circ$ S
 Breze, av. 460 m, B/112

N Mačkovog vrha, av. 425, l. c.
 Ponor II kod Besne griže, 950 m $S+8^\circ$
 W od vrha Besne griže, av. 425, l. c.
 Ponor III kod Besne griže, 1125 m $S+23^\circ$
 W od vrha Besne griže, av. 390 m,
 l. c.

Klana

Špilja kod Klane 300 m $S+30^\circ$ W Klane,
 av. 580 m, dub. 8 m, d. 18 m,
 DM/445, B/92
 Bezdan kod Klane, ponor potoka Gotovž,
 1000 m $SE+3^\circ$ S Klane, av. 420 m,
 dub. 420 m, d. 490 m, GI II/49,

Čorjek kod ponora pod Troglavom (Dinara)

Foto: dr. Z. Poljak —

Jama Pod Podgošćem 1300 m $W+2^\circ$ N
 Breze, av. 475 m, d. 5 m, dub. 2 m,
 B/112, »Il Timavo« 171

Ponor pod Podhōtskim brijegom 550 m
 $W+30^\circ$ SW od podnožja Podhōtskog
 brijege, av. 455 m, dub. 27 m, Li
 1927/54

Pećina NE Podgošća 380 m $W+10^\circ$ N
 Podhōtskog brijege, av. 450 m, d.
 8 m, B/113

Polupećina I kod Mačkog vrha, S Breze,
 d. 3 m, š. 3 m, KaPo

Polupećina II kod Mačkog vrha S
 Breze, d. 6 m, š. 3 m, l. c.

Ponor W Mačkog vrha 750 m $W+15^\circ$
 N Mačkog vrha, av. 425 m, DM/422

Ponor I kod Besne griže, 750 m $W+15^\circ$

DM 392, B/37, Hoffmann-Petrisch: Die
 Welt ohne Licht, Regensburg 1952/293

Ponor Rječine kod Klane 925 m $SE+13^\circ$
 S Klane, av. 295, DM/392, B/37

Ponor kod pilane na Klanskoj Rječini,
 825 m $NW+2^\circ$ N Drnova (695), av.
 590 m, KSA

Ponor nad Klanskom Rječinom, 1230 m
 $WSW+10^\circ$ W od Plesišća, av. 610 m,
 l. c.

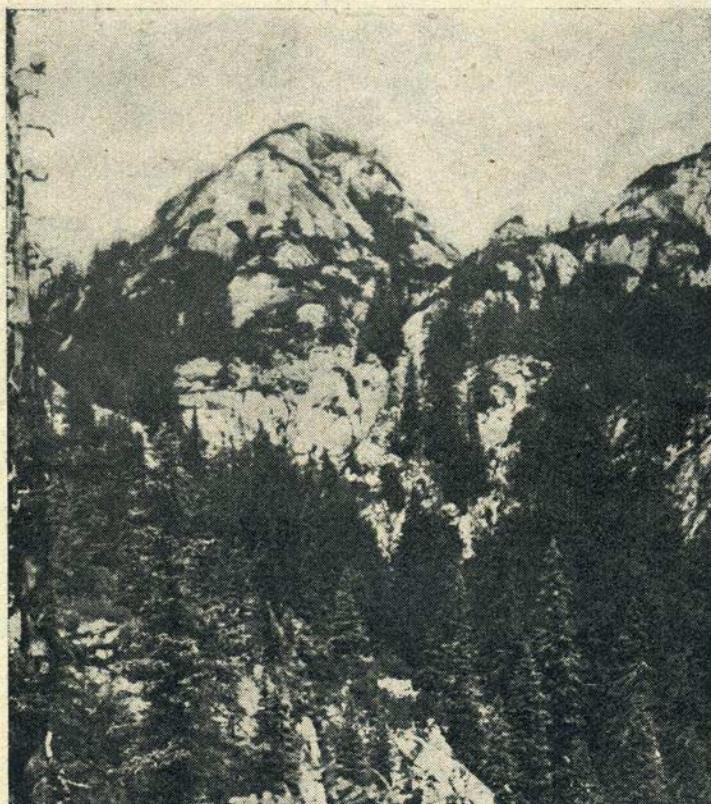
Ponor na Plesišću, 200 m $SW+14^\circ$ W od
 vrha Plesišća, av. 725 m, l. c.

Ponor kod Sv. Roka, 1795 m $W+14^\circ$ N
 Sv. Roka, av. 600 m, dub. 87 m, d.
 15 m, DM 455, GI V/168, B/94

Ponor kod Sv. Roka, 250 m $W+35^\circ$ N
 Sv. Roka, av. 575 m, dub. 27 m, d.
 8 m, l. c.

Jama Lazi 820 m N+20° E od Suhove (Suh 760 m), av. 672 m, dub. 25 m, d. 7 m, KSA
Špilja NE Suhove, 1750 m NE+6° E Suhove (Suh), av. 625 m, d. 8 m, l. c.
Ponor E Suhove, 1120 m W+190° N od vrha suhove (Suh), av. 740 m, dub. 12 m, l. c.
Ponor I kod Skalnice 1200 m E+30° S Skalnice ili 1050 m NW+298° od kapelice na koti 540, av. 545, B/121, VK
Ponor II kod Skalnice, 1300 m E+36° S Skalnice ili 1000 m NW+290° od kapelice na koti 540, av. 552 m, l. c.
Ponor III kod Skalnice, 1540 m E+28° S Skalnice ili 800 m NW+299° od kapelice na koti 540, av. 538m, l. c.
Ponor N Skalnice, 1800 m NW+40° N Skalnice, av. 720 m, dub. 16 m, DM/456, B/94, GI IV/108

Ponor NE Skalnice, 1380 m N+31° E Skalnice ,av. 615 m, KSA
Golubnjača 630 m SW+30° E Skalnice, av. 635 m, DM 656, B/95
Špilja Iskra 250 m S+43° W Iskre (Lisac), av. 715 m, dub. 12 m, d. 14 m, l. c.
Jama Iskra 250 m SE+11° S Iskre (Lisac), av. 750 m, dub. 6 m, l. c. GI V/168
Ponor Iskra 300 m S+40° W Iskre (Lisac), av. 710 m, dub. 14 m, l. c.
Ždrijelo kod lovačke kuće Ermesburg, 650 m N+28° W od vrha Pake, av. 890 m, KSA
Bezdan na Paki, 1500 m NE+30° E od lovačke kuće, av. 1150 m, dub. 75 m, d. 12 m

IZ NAŠE ZEMLJE

NOVA AUTOBUSNA VEZA ZAGREBA SA ŽUMBERKOM

Poduzeće PTT saobraćaja iz Zagreba otvorilo je novu autobusnu liniju ZAGREB — JASTREBARSKO — KRASIĆ — SOSICE. Autobus polazi svakog dana u 14,10 sati ispred pošte Zagreb 2 kod Glavnog kolodvora, a u Zagreb stiže u 17,35 sati. Prodaju i rezervaciju karata obavlja pošta Zagreb 2. Planinari su konačno time dobili idealnu vezu sa Žumberkom. Do sada se iz Zagreba u Žumberak išlo ili pješice od Samobora, ili željeznicom do Novog Mesta ili autobusom do Kostanjevice na slovenskom podnožju Žumberka. Od Sošica ima do najvišeg vrha Žumberka, Sv. Gere (1182 m) manje od dva sata hoda. Pola sata iznad Sošica na Blaževu gori karlovački planinari upravo dovršavaju novo planinarsko sklonište. Svega sat dalje, na slovenskoj strani nalazi se planinarski dom na Polomu, a s druge strane Sv. Gere dom na Gospodični i Zavetišče pri sv. Miklavžu. Dobro markirani putovi, »Karlovачka magistrala«, četiri planinarske kuće i vrlo dobre saobraćajne veze omogućavaju sada planinarima, naročito onima iz Zagreba, lijepi nedjeljni vikend u prekrasno planinsko područje.

NOVI VODIĆ PO MEDVEDNICI

Planinarski vodič po Medvednici koji je napisao prije 35 godina Branimir Gušić odavno je raspšaren i pretstavlja pravi raritet. Potreba za novim izdanjem naročito se osjeća zadnjih godina, jer Medvednica postaje sve više izletište širokih masa Zagrepčana. Mnogobrojni novi putovi, nove saobraćajne veze, planinarski domovi i razni drugi objekti zahtjevat će u novom izdanju zнатне promjene. Prerada vodiča bit će veliki posao i nema izgleda da će u skorije vrijeme biti dovršen. Da bi nastalu prazninu barem privremeno popunio, Planinarski savez Hrvatske izdat će »Vodič po planinarskim domovima Medvednice« bogato ilustriran i opskrbljen kartama. Bit će to knjižica džepnoga formata u mekim koricama, koju će naši preplatnici dobiti besplatno kao prilog časopisu početkom slijedeće

godine. Sadržavat će iscrpne podatke o planinarskim domovima, prilazima do njih i izletima koji se mogu poduzeti od domova.

PLANINARSKI VODIĆ NA KLEK

Planinarski savez Hrvatske izdao je »Planinarski vodič na Klek«, knjižicu od 32 strane, bogato ilustriranu i opskrbljenu geografskom kartom. Preplatnici »Naših planina« dobili su je besplatno kao prilog ovome broju. Osim točnih opisa prilaza do novog planinarskog doma na Kleku i izleta koji se iz doma mogu poduzeti, u vodiču se nalaze i poglavlja o istraživanjima Kleka kroz stoljeća, o razvoju alpinizma u Klekovoj stijeni, točan opis svih penjačkih smjerova, opis Ogulina, ishodišta za uspon, opis Klekove prirode i njegovih špilja. Tekst je napisao dr. Željko Poljak. Klek je jedna od najmarkantnijih hrvatskih planina, koju planinari posjećuju već preko 100 godina. Nova planinarska kuća na Kleku i sada ovaj vodič omogućuju širokim masama planinara ugodni nedjeljni izlet. Cijena je vodiču 60 Dinara, a naručuje se kod Planinarskog saveza Hrvatske, Zagreb, Gajeva 2a.

IZLOŽBA PLANINARSKE FOTOGRAFIJE »PLANINE I LJUDI U NJIMA«

Nakon višegodišnjeg prekida PSH ponovno priprema izložbu za planinare fotamatere. Upozoravaju se zainteresirani pojedinci, društva i foto-sekcije da se već sada počinju pripremati za izložbu izabranjem motiva i nabavom foto-materijala. Na izložbi će biti izložene samo kvalitetne fotografije, čija kraća stranica iznosi bar 24 cm. Rok za predaju radova bit će 15. IV. 1960. a izložba će trajati od 15. do 30. svibnja 1960. godine u prostorijama »Likuma« Zagreb, Ilica 42. Planinarski savez Hrvatske će koncem ove godine poslati opširne štampane pozicije društvima, a Izložbeni odbor posebnu tiskanicu »Podsjetnik« tokom veljače 1960. Članovi žirija i ocjenjivači radova biti će naši poznati planinari i

fotografi: dr. Branimir Gušić, sveuč. prof., Mladen Grčević, majstor umjetničke fotografije i Petar Lučić-Roki, Pročelnik Komisije za propagandu PSH. Predviđene su nagrade u novcu i materijalu.

ORIJENTACIONO NATJECANJE P. D. »SLJEME«

održano je 18. listopada ove godine u okolini planinarskog doma nad Vugrovcem na Medvednici kod Zagreba. Akcija je bila priređena za omladinu i uspjela je privući oko 50 učesnika. Ekipe od 4 člana trebale su pronaći kontrolne točke, gadjati zračnom puškom i odgovarati teoretski na pitanja iz područja planinarstva. Pobjedila je kombinirana ekipa u sastavu D. Stanišić, Lj. Grčan, N. Cvitan i Đ. Fišter, članovi »Sljemena«, »Velebita« i sekcije Vugrovec.

IZ SAVJETA PLANINARA GRADA ZAGREBA

Savjet planinara grada Zagreba održao je, 4. X. o. g. u planinarskom domu »Janko Gredelj« na Oštrelju, savjetovanje planinarskih društava s područja Samobora. Na savjetovanju su prisustvovali predstavnici slijedećih društava: P. D. Jastrebarsko, P. D. Japetić, P. D. Željezničar i P. D. dr. M. Plotnikov. Na savjetovanju bila su tretirana slijedeća pitanja: markiranje puteva, aktivnost društava, plan zimske aktivnosti »Samoborski kružni put« i t. d.

ZBOR PLANINARA NA UČKI

U nedjelju 4. listopada održan je na Učki »Zbor planinara kotara Rijeke«. Na zboru su prisustvovala sva planinarska društva iz kotara Rijeke, kao i neka društva iz ostalih područja. Na zboru su bila organizirana razna natjecanja u kojima su sudjelovali planinari, izviđači i članovi sindikalnih podružnica. Ukupan broj prisutnih planinara, izletnika i izviđača bio je oko 1000. Za vrijeme Zbora održano je savjetovanje »Savjeta planinara kotara Rijeke«, na kojem su se tretirala organizaciona i ostala planinarska pitanja.

TJEDAN PLANINARA U VARAŽDINU

Planinarsko društvo »Ravna Gora« u Varaždinu organizaralo je od 10. X. do 18. X. »I. tjedan planinarstva, u Varaždinu«. U okviru planinarskog tjedna održane su slijedeće priredbe: Izložba

planinarske fotografije, dva predavanja sa diapositivima (predavač Tomislav Jačić), tri izleta te društvena zabava. Planinarsko društvo »Ravna Gora« je ovim svojim dobro organiziranim »Tjednom planinara« postiglo velik uspjeh, kako u gradu Varaždinu, tako i u cijelom kotaru. Rukovodioci društva imaju u planu da organiziraju ovakav tjedan svake godine, jer vide da se sa takvim načinom rada postižu lijepi rezultati, a da planinarska organizacija s time imade materijalne i moralne koristi.

IZ IZVRSNOG ODBORA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

Na temelju zaključka sjednice I. O. Planinarskog Saveza Hrvatske održane 30. IX. 1959., a u vezi prve točke dnevnog reda sjednice: »Problematika aktivnosti planinarskih društava«, održana je sjednica I. O. Planinarskog saveza Hrvatske 7. X. 1959. uz prisustvovanje predsjednika planinarskih društava iz Zagreba. Nakon bogate diskusije doneseni su slijedeći zaključci s kojima se trebaju upoznati sva naša planinarska društva:

Svako naše društvo, trebalo bi uzeti u zadatku, da svoj rad usmjeri u nekoliko radnih kolektiva u svome mjestu, da u zajednici sa sindikalnom podružnicom tih radnih kolektiva organizira izlete, predavanja i slično i da na taj način popularizira planinarstvo i aktivnu rekreaciju, a da time poveća i broj svojeg članstva.

Svako društvo treba da obuhvati po jednu ili više škola, da aktivira prosvjetni kadar, jer samo preko škola i prosvjetnih radnika bit će u planinarsku organizaciju priliv novog i mladog članstva.

Treba pristupiti sakupljanju knjiga i otvoriti biblioteku na svim planinarskim domovima, i u društвima, te nastojati izgraditi igrališta kraj svakog planinarskog doma gdje god je to moguće.

TELEVIZIJSKI TORANJ - VIDIKOVAC NA SLJEMENU

Na Sljemenu kod Zagreba, na najvišem vrhu Medvednice, podiže stanicu radio-televizije Zagreb televizijski toranj visok 82 metra. Radovi su započeli već u srpnju produženjem sljemenske ceste od Tomislavovog doma do samog vrha zbog dopreme građevnog materijala i konstrukcije. Izgradnja će vjerojatno biti završena do kraja ove godine i to će biti jedinstveni objekt u našoj zemlji. Na

projektu tornja radili su ing. prof. Mariant Ivančić i ing. arh. Mila Poletti i kod toga su nastojali da se ovaj monumentalni objekt arhitektonski što skladnije uklopi u šumsko zelenilo Sljemena.

Radove na konstrukciji izvodi zagrebačko poduzeće »Jugomontaže«, a gradivinske radove »Udarnik«. Toranj će biti sastavljen od čeličnih cijevi koje je proizvela željezara u Sisku. Sastavni dijelovi dopremljeni su već na Sljeme i zavariraju se na zemlji u horizontalnom položaju. Kad čitavi trup bude dovršen, dizalicama će biti podignut na svoje temelje, koji su već izgrađeni. Betonski temelji ukopani su duboko u zemlju, dva u dubinu od 8 metara, a jedan dapače 15 metara duboko. U njih je ugrađeno oko 650 kubičnih metara šljunka i preko 200 tona cementa. Kraj tornja gradi se zgrada za smještaj personala i tehničkih uređaja, koja će biti dovršena vjerojatno do kraja ove godine. Predviđa se i vlastiti agregat, tako da će tehnički studio biti neovisan o gradskoj struci i njenim poremećnjima.

Konstruktor ovoga giganta predviđio je na visini od 35 metara terasu i vidikovac za planinare. Do ove terase vodit će stepenice i električno dizalo. Iznad vidikovca nastavljat će se u visinu televizijske antene. Objekt se podiže u neposrednoj blizini stare sljemenske piramide i gornje stanice skijaške žičare Stara piramida koja je visoka svega 11 metara već odavno slabo služi svojoj svrsi, jer su je okolna stabla gotovo pre rasla, pa se većugo tražilo rješenje problema. Sada je taj problem riješen, a stara piramida postaje nepotrebna. Planinarski savez Hrvatske odlučio je da se piramida prenijesti na vrh Japetića u Samoborskom gorju.

INVALID BEZ NOGE PROŠAO TRIGLAVSKU STIJENU

Mnogi invalidi postizali su uspjeh u raznim sportskim granama, no invalid-alpinista je izvanredno rijetki slučaj. Radi se o 20-godišnjem Ernestu Gerešiću iz Zagreba, koji je prije 8 godina izgubio nogu pod vlakom. Kao siroče bez oca i majke živio je u jednom dječjem domu u Zagrebu. Izučio je kožarski zanat i uporno se bavio raznim sportovima. Prošle godine je svršio uspješno u Zagrebu alpinističku školu i tom zgodom prepenjao Klekovu stijenu. Sredinom ljeta pojavio se u alpinističkom logoru u

Vratima pod Triglavom i izrazio želju da se uspne s ostalima »Cimerjanovim smjerom« kroz Sjevernu triglavsku stijenu. Formiran je navez od tri člana, među njima i Ernest Gerešić, koji nije nimalo zaostajao za drugovima. Ernest se na mjestima gdje su se ostali alpinisti odupirali rukama vrlo vješto služio štakama. Na najtežim mjestima on je sklapao štakе i stavljao ih u naročitu vratku i penjao se samo rukama. Smjer za koji treba otprikljike 5 sati penjanja prošao je ovaj navez za svega 4 sata. Na mjestu gdje je ostavilo svoje živote blizu dvadeset ljudi, među njima i poznati austrijski alpinista Wagner, Ernest je prošao bez ikakvog straha i teškoća. On je prvi čovjek bez jedne noge koji se uspeo na Triglav Sjevernom stijenom. Ovaj jedinstveni pohvat u svjetskim razmjerima postigao je zahvaljujući neobičnoj volji i upornosti.

NOVOSTI IZ BOSNE

Tuzlanski planinari dobili su svoj prvi planinarski dom. To je planinarska kuća sagradena na 934 metara visokom vrhu Kraljica na Ozren planini kod Bosanskog Petrovog sela. Kuća se nalazi u lijepom kraju obrasлом crnogoričinom šumom. Može prihvati oko 30 posjetilaca, ima kuhinju i ostalu opremu potrebnu za ugodan boravak. Prilikom otvorenja skupilo se na Kraljici preko 200 planinara i održalo lijepu svečanost. PD »Konjuh« u Tuzli namjerava sada graditi još jednu kuću i to na planini Majevici. Do novog doma na Kraljici vodi markirani put iz Bosanskog Petrovog sela za 1,5—2 sata hoda. Kraljica je omiljeno izletište ne samo za planinare iz Tuzle nego i iz okolnih mjesta kao što su Dobojski Maglaj.

Planinarsko društvo »Bitovnja« iz Kreševa počelo je gradnju svog planinarskog doma na Lopati, dva sata od Kreševa. Dom se gradi od tvrdog materijala i imat će 8 prostorija sa oko 30 ležaja. Nalazi se na lijepom mjestu u pitomoj šumi u blizini lijepih skijaških terena. Na Lopatu se lako može doći iz Tarčina, Fojnice, Ivana i Kreševa. Po svom položaju gravitira prema Bitovnji, Ivanu, Ogorjelicima planini i Hercegovini, kamo vode putovi kroz vrlo lijepe predjele. Članovi »Bitovnje«, sve sami radnici, ozbiljno su prišli toj izgradnji. Dobrovoljnom akcijom iskopali su kanal dug 700 metara, položili cijevi i doveli vodu do doma, a zatim pribavili drvo za paljenje vapna.

Na teritoriju sarajevskog sreza sada djeluju ravno 16 planinarskih društava sa oko 6.500 članova. Planinarstvo u Sarajevu ima bogatu tradiciju, jer je već 1905. godine osnovano prvo društvo. Poslije Oslobođenja obnovljeno je 1948. godine najprije društvo »Bjelašnica«, a dvije godine kasnije osnovana su društva »Treskavica«, »Željezničar« i »Bukovnik«. Najmlade planinarsko društvo na ovom području je OPD »Igman«, koje je osnovano 1957. godine. Ovo je jedino omladinsko društvo u republici i svojim dosadašnjim radom afirmiralo se kao jedno od najaktivnijih.

70-GODIŠNICA ŽIVOTA Dr. I. LIPOVŠČAKA

Naš poznati i zaslužni planinarski radnik dr. Ivo Lipovščak navršio je 70 godina života. Naša je dužnost da registriramo taj jubilej. Njegov život ispunjen je bio obilnim radom na korist našeg planinarstva i planinarskog skijanja, no i danas u starosti on je aktivan i na terenu i u svojoj organizaciji. U slijedećem broju donijet ćemo njegovu biografiju.
dr. Ž. P.

KORIŠTENJE LOGORSKE OPREME PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

Početkom ove godine Planinarski savez Hrvatske ponudio je svim planinarskim društvima upotrebu šatora. Šatore su u ovoj godini koristila društva u punoj mjeri, ali uglavnom društva iz Zagreba:

	dana	noćenja
1. P. D. Zagreb, Zagreb	149	596
2. " Željezničar, Zagreb	448	1792
3. " Priroda, Zagreb	85	340
4. " Velebit, Zagreb	659	2636
5. " Sutjeska, Zagreb	96	384
6. " Javor, Zagreb	72	288
7. " Sljeme, Zagreb	85	340
8. " Grafičar, Zagreb	40	160
9. " Stubičan, D. Stubica	30	120

Osim toga šatori su se koristili u slijedećim akcijama: Dan mladih planinara Slavonije, Dan mladih planinara Hrvatskog Zagorja, Orijentacioni marš u Samoboru, Tragovima V. neprijateljske ofenzive i t. d.

Planinarski savez Hrvatske će i slijedeće godine posuđivati šatore planinarskim društvima i planinarama i preporučiti korištenje šatorskog parka za logo-rovanja, ljetovanja, marševe i ture. Za korištenje plaća se minimalna odšteta.

IZ INOZEMSTVA

TRAGEDIJA PRVE ŽENSKE EKSPEDICIJE NA HIMALAJU

Prva ženska ekspedicija na Himalaju pobudila je pažnju čitave svjetske javnosti, s jedne strane zbog svog sastava, a s druge zbog težine postavljenog cilja. Ekspediciju su sačinjavale isključivo žene (izuzev nosača) od čega četiri Francuskinje, tri Engleskinje, tri Nepalkinje i po jedna Belgijanka i Švicarka. Voda ove ekspedicije bila je jedna od najslavnijih alpinistkinja, Claude Kogan, stara 40 godina, poznata po sudjelovanju u brojnim ekspedicijama na teško osvojive vrhove Himalaja i Anda u Južnoj Americi, što joj je donijelo nadimak »Najviša žena svijeta«. Njen muž je također bio poznat kao alpinista. Poginuo je prije sedam godina prilikom uspona na jedan vrh u Argentini. Prije pet godina Koganova je pokušala uspon na vrlo teško osvojivi vrh Čo-Oju (8.195) u Himalaji, no morala je odustati svega 450 metara

od vrha. Sada je dala inicijativu i postala vodom ženske ekspedicije sa istim ciljem: Čo-Oju!

Ostali članovi ekspedicije bile su: Margaret Darvall, upraviteljica daktiolografske škole u Londonu, Dorothy Gravina, rukovodilac ženske skautske organizacije, Eileen Healy, najbolja engleska alpinistkinja, Claudine van der Stratten, belgijska prvakinja u skijanju, Loulou Boulaz, planinarka iz Ženeve, Colette Le Bret, liječnica iz Francuske, Jeanne Franco, učiteljica iz Chamonixa, Micheline Rambaud, fotografkinja iz Grenobla i dvije kćerke i nećakinja slavnog nepalskog Šerpasa Tensinga Bothie, koji se popeo na najviši vrh svijeta, Mount Everest.

Troškove ekspedicije snosile su dobro primijetili same učesnice, no priličnu pomoć dobila je ekspedicija od raznih novinskih agencija i industrije prehran-

benih i sportskih artikala. Troškovi su po osobi iznosili preko milijun Dinara. Na bavljenja je najsvremenija oprema, uključivši i maske za kisik. Sredinom kolovoza ekspedicija je stigla u nepalski grad Katmandu, odakle je krenula prema Himalaji sa 130 nosaća i pet tona opreme. Nakon tri tjedna stigla je na visinu od 5.500 metara gdje je podignuta baza. Odatle je trebalo nastaviti prema vrhu Čo-Oju u četiri etape. Uz pomoć desetak najboljih Serpasa podignuta su četiri logora u pravcu vrha, no već ispočetka desile su se teške nezgode. Početkom listopada poginuo je Šerpas Čoang, prenoсеći prtljagu u logor broj 3. On je zajedno sa svojim zemljakom Vangdijem pao niz strmu padinu u duboku pukotinu, iz koje se uspio izvući samo Vangdi, no i on smrznutih ruku. Još jedan od Serpasa nije se vratio s ovog pohoda. Bio je to Ang Norlies, kojeg je kod logora broj 4. zatrptala lavina. Iza toga su dvije žene-učesnice oboljele i morale napustiti dalji uspon.

Ekspedicija je međutim i dalje nastavila radom. Konačno su Claude Kogan i Claudina van der Stratthen stigle do logora broj 4. u visini od 7.000 metara, premađujući se za završni uspon. No iznenađujuće došla je oluja sa snježnom mećavom u kojoj su obje žene sa dva vodiča nestale. Dulje vremena nije bilo nikako-vih vijesti i tek kada je bilo sasvim sigurno da se tragedija dogodila, izdalo je o njoj nepalsko ministarstvo vanjskih poslova saopćenje, koje je ubrzano zatim potvrdila i britanska ambasada u Katmanduu. Prema pisanju lokalnih listova ovo je najveća planinarska nesreća koja se do sada dogodila u nepalskom dijelu Himalaje.

O samoj nesreći stiglo je do sada vrlo malo podataka, pa se ne zna još ni točan datum i uzrok nesreće, a pitanje je da li će tijela nastradalih alpinistkinja i Šerpasa ikad biti izvučena. Možda će nove podatke donijeti istraga koja je poduzeta u vezi sa tragičnim završetkom ove ekspedicije.

Žalosna statistika

Na kraju jedanaeste godine izlaženja »Naših planina« redakcija lista je izradila statistički pregled o broju pretplatnika u pojedinim planinarskim društvima. Planinarski savez Hrvatske i redom sve Godišnje skupštine stalno su upozoravale na potrebu širenja našega lista. Na prošlogodišnjoj skupštini u Velikoi

delegati svih planinarskih društava u Hrvatskoj jednoglasno su izglasali da list treba i dalje izlaziti, da mu cijena ostaje ispod cijene koštanja i da sva društva trebaju preuzeti obavezu da preplate što veći broj članova. PSH i grupa aktivnih planinarskih radnika s mnogo brige nastoje da list redovno izlazi, no pot-

puna inercija sa strane društava razlog je, da je list stalno u kritičnoj finansijskoj situaciji, da velik dio naklade ostaje nerasprodan u magazinu i da brojni suradnici gube volju za rad. Ranije su društva imala kao donekle opravdani izgovor, neredovno izlaženje lista, no ove godine list ne samo da izlazi redovno, nego i u povećanom obujmu, naime umjesto u 4 broja godišnje kao ranije, sada izlazi u 6 brojeva. Unatoč toga neaktivnost društava je i nadalje ista, tako da je ove godine broj pretplatnika dapače opao. Činjenica je da bi za list postojao u svim našim mjestima velik interes, pa i kod nečlanova, kad bi se za nj znalo, no činjenica je da i velik broj organiziranih planinara ne zna da postoji naš list. Neka statistički pregled koji ovdje prvi puta objavljujemo posluži kao najobjektivnija kritika rada nekih društava. Ipak ne možemo, a da ne istaknemo kao najnegativnije primjere upravo društva u najvećim našim gradovima kao što su **Split, Rijeka, Osijek i Dubrovnik**. Treba k tome uzeti u obzir i to da je u statistiku uраčunat i po jedan primjerak koji društva obavezno uplačuju, te da je prema tome broj pretplatnika u stvari još i manji.

Da bi redakcija olakšala provođenje propagande za naš list, štampala je reklamni plakat u dvije razne dimenzije, na papiru i na kartonu u ograničenom broju. Planinarska društva mogu taj plakat besplatno dobiti u Planinarskom savezu Hrvatske i trebaju ga izložiti bezuvjetno u svojim društvenim prostorijama, oglasnim ormarićima i svim planinarskim domovima. Dimenzija letka na papiru je 20×30 cm, a na kartonu 30×45 cm, pa društva mogu naručiti ono što im odgovara. Ukoliko u mjestu postoji čitaonica, knjižara ili neko drugo pogodno mjesto, naročito u školama, treba nastojati da se kartonski oglasi objesi na što vidnije mjesto. Društva bi trebala kao hitni zadatak nastojati da na deset članova imaju jednog pretplatnika. Do sada su tu normu prebacila samo tri društva i to u Čakovcu, Hrašćini i Vrapču, koja mogu u tom pogledu da služe kao primjer.

Planinarsko društvo i mjesto	Broj članova	Broj pretplatnika
Bilogora, Bjelovar	700	13
Željezna Gora, Čakovec	86	13
Petrov Vrh, Daruvar	300	6
Delnice, Delnice	30	3
Promina, Drniš	70	1
Stubičan, Donja Stubica	100	4
Dubrovnik, Dubrovnik	180	2
Vinica, Duga Resa	30	2
Visočica, Gospic	170	1
Ivančica, Ivanec	225	15
Jastrebarsko, Jaska	500	12
Dubovac, Karlovac	475	16
Kozjak, Kaštel Sućurac	100	1
Cesograd, Klanjec	150	1
Strahinjščica, Krapina	230	7
Kalnik, Križevci	140	6
Grebengrad, Novi Marof	?	2
Psunj, Novska	?	1
Klek, Ogulin	140	4
Opatija, Opatija	125	2
Jankovac, Osijek	635	14
Susedgrad, Podsused	180	6
Kuna Gora, Pregrada	?	1
Istra, Pula	25	1
Sva društva u Rijeci	825	21
Japetići M. Plotnikov, Samobor	384	6
Lipa, Sesvete	180	1
Sisak, Sisak	80	5
Zavižan, Senj	145	7
Dilj, Slavonski Brod	110	8
Sokolovac, Slavonska Požega	500	33
Runolist, Stenjevac	110	2
Mosor i Split, Split	620	14
Kamenar, Šibenik	45	2
Hrašćina, Hrašćina	25	7
Ravna Gora, Varaždin	500	33
Vukomerić, Velika Gorica	119	1
Papuk, Virovitica	50	2
Cepin, Vrapče	60	7
Sva društva Zagreb	12.878	299
Jelengrad, Kutina	100	1
Dinara, nKin	100	2
Brejovo Polje, Pakrac	270	6
Strmac, Nova Gradiška	130	1
Milengrad, Budinčina	45	2
Kameni Svati, Zaprešić	105	1
Planik, Pazin	30	1
Badanj, Medak	40	1